

CƏNUBI QAFQAZ
REGIONUNDA ALMAN
MƏSKƏNLƏRİNİN
SALINMASININ 200
ILLIYI

Bibliografik icmal

Bakı 2017

C.Cabbarlı
adına
Respublika
Gənclər
Kitabxanası

30 avqust 2016-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti "Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərinin salınmasının 200 illiyi haqqında" Sərəncam imzalamışdır.

Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərini salınmasının 200 illiyi haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

«Azərbaycanda yüzillər boyu bərqərar olmuş tolerantlıq mühiti XIX əsrin əvvəllərində buraya köçürüldükləri ilk vaxtlardan alman mühacirlərinin yerli əhali ilə qısa müddətdə dərin ünsiyyət qurması üçün əlverişli zəmin yaratmışdır. Məskunlaşdıqları və qaynayıb qarışdıqları bu yerləri İkinci Dünya müharibəsi dövründə tərk etmək məcburiyyətində qalsalar da, onların özlərindən sonra qoyub getdikləri tarixi-mədəni irsi Azərbaycan xalqı multikultural təbiətinə sadiqlik nümayiş etdirərək lazımınca qoruyub saxlamışdır. Bir-birinin milli dəyərlərinə qarşılıqlı hörmət və ehtiram Azərbaycan və alman xalqlarının mədəni əlaqələrini səciyyələndirən başlıca cəhətdir. Alman şərqşünasları Azərbaycan xalqının möhtəşəm söz sənəti yadigarlarının dünya elm aləminə tanıtılmasında mühüm xidmətlər göstərmiş, alman memarları isə Azərbaycanda şəhərsalma mədəniyyətinə dəyərli töhfələr vermişlər.

2017-ci ildə Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərinin salınmasının 200 illiyi tamam olur. Azərbaycan xalqının tarixi və mədəniyyətində dərin iz qoymuş bu hadisənin UNESCO-nun "2016–2017-ci illər üçün görkəmli şəxslərin və əlamətdar hadisələrin yubileyləri proqramı"na daxil edilməsi təqdirə layiqdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq və Azərbaycanın multikultural ənənələrə malik çoxəsrlik tolerantlıq məkanı kimi təbliğində böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərinin salınmasının 200-cü ildönümünün layiqincə qarşılınmasını təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərinin salınmasının 200 illiyinə həsr olunmuş tədbirlərə dair xüsusi proqram hazırlayıb həyata keçirsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.»

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 30 avqust 2016-cı il.

Almaniya və Azərbaycan yaxşı tərəfdaşlardır. Biz bir çox sahələrdə əməkdaşlıq edirik. Bizim aramızda çox fəal siyasi dialoq mövcuddur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyev

2017-ci ildə Cənubi Qafqazda alman yaşayış məntə-qələrinin salınmasının (1817) 200 illik yubileyləri qeyd ediləcəkdir.

Yubiley təklifi Almaniyanın dəstəyi ilə Azərbaycan və Gürcüstan tərəfindən birgə təqdim edilmişdir.

Mədəniyyət və turizm nazirinin müavini Sevda Məmmədəliyeva Cənubi Qafqazda mövcud olan alman irsi haqqında film çəkilişlərinin aparılması məqsədilə nümayəndə heyəti ilə görüşmüşdür.

Almaniya, Azərbaycan, Gürcüstan ölkələrinin təşəbbüsü ilə 2016-2017-ci illərdə YUNESKO-nun yubileylər proqramı çərçivəsində Cənubi Qafqazda alman yaşayış məntəqələrinin salınmasının (1817) 200 illik yubileyinin qeyd olunması barədə YUNESKO tərəfindən qərar qəbul edilmişdir.

Bununla əlaqədar 18 oktyabr 2016-cı il tarixində Azərbaycan və Gürcüstanda mövcud olan alman irsi haqqında film çəkilişlərinin aparılması məqsədilə mədəniyyət və turizm nazirinin müavini Sevda Məmmədəliyeva alman kinorejissoru Fridhelm Brükner və onu müşayiət edən həmkarları Ortvin Henniq, Gunter Konrad, Gürcüstan Milli Muzeyinin direktor müavini Mixeil Tseretelli ilə görüşmüşdür.

Görüşdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının baş məsləhətçisi Sudabə Zeynalova və Nazirliyin məsul əməkdaşları da iştirak etmişdir.

Nazir müavini Sevda Məmmədəliyeva çıxış edərək qeyd etmişdir ki, üç ölkənin: Almaniya, Azərbaycan və Gürcüstanın birgə tarixinə həsr olunmuş bu filmin çəkilişi bütün xalqlar üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir və Azərbaycanda xalqlararası mövcud olan multikultural mühit və tolerantlıq bu filmde öz əksini tapmalı və alman ictimaiyyətinə çatdırılmalıdır. Eyni zamanda Sevda xanım, çəkilişlərlə bağlı müvafiq tövsiyələr vermiş, əlavə arxiv və foto materialların daxil olunması zərurətini bildirmiş və mövzunun tədqiqatçısı olan Sudabə Zeynalovanın elmi və populyar əsərlərindən istifadə olunmasını tövsiyə etmiş və sözü ona vermişdir. S.Zeynalova öz fikirləri ilə bölüşmüş və çap olunmuş bezi əsərlərinin surətlərini Almaniya gələn mütəxəssislərə təqdim etmişdir.

F.Brükner və O.Henniq çıxış edərək Azərbaycanın qərb hissəndə 200 il bundan əvvəl məskunlaşmış Alman köçkünlərinin tarix və mədəniyyətinin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasında mühüm işlərin həyata keçirilməsinə görə Azərbaycan Xalqına və Dövlətinə dərin hörmət və ehtiramlarını bildirmiş və filmin çəkilişlərinə 2016-cu ilin sonu 2017-ci ilin əvvəllərində başlayacaqlarını qeyd edərək, layihənin həyata keçirilməsinə 1-2 il vaxt tələb olduğunu vurğulamışdılar.

Xanım Sevda Məmmədəliyeva yekun sözündə qeyd etmişdir ki, Azərbaycan tərəfi layihənin həyata keçirilməsi ilə bağlı lazımi tədbirləri görməyə hazırdır və materiaların toplanılması ilə bağlı arxivlərdə müvafiq şərait yaradılacaqdır. Çıxışın sonunda bütün tərəflərin ən başlıca məqsədi filmin yüksək keyfiyyətlə yaradılmasına inandığını xüsusi qeyd etmişdir.

23 may 2016-cı il tarixində mədəniyyət və turizm nazirinin müavini Sevda

Məmmədəliyeva Alman kinorejissoru Fridhelm Brüknerin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüşmüşdür.

Görüşdə Azərbaycanda mövcud olan alman irsi haqqında film çəkilişlərinin aparılması ilə bağlı layihənin müzakirəsi aparılmış, nümayəndə heyətinin filmin çəkilişləri ilə bağlı Bakı, Gəncə şəhərlərinə və Gədəbəy, Göygöl, Şəmkir, Ağstafa, Tovuz, Samux rayonlarına olan səfərlərinin nəticələri haqqında fikir mübadiləsi aparılmışdır.

Qeyd edək ki, layihənin həyata keçirilməsində əsas məqsəd Azərbaycanda və digər Qafqaz ölkələrində yaşamış almanların irsinin dünyaya çatdırılmasıdır. Bu məqsədlə alman irsini işıqlandırmaqla yanaşı, ölkəmizdə mövcud olan multikultural mühit və tolerantlıq haqqında dünya ictimaiyyətinin məlumatlandırılması üçün ölkəmizə səfər təşkil olunmuşdur.

Görüşdə nazir müavini Sevda Məmmədəliyeva almanların ölkəmizdə məskunlaşmasının tarixindən, həyat tərzindən, onların müxtəlif sahələrdə gördükləri işlər haqqında məlumat vermişdir. Həmçinin, nazir müavini Almanların ölkəmizdə yaratdıqları memarlıq nümunələrindən və gördükləri uğurlu işlərindən bəhs etmiş və qeyd etmişdir ki, Azərbaycanda alman irsinin qorunması, təbliği üzrə işlər aparılır, müxtəlif konfranslar, tədbirlər və s. təşkil olunur.

Sevda Məmmədəliyeva bu istiqamətdə görülən işlərdən biri kimi Göygöldə yerləşən Alman icmasının tarixi Muzeyini xüsusilə qeyd etmiş və bu kimi mədəniyyət obyektlərinin iki xalq arasında möhkəm dostluq nümunəsi olduğunu vurğulamışdır.

Berlin Humboldt Universitetinin Azərbaycan tarixi kafedrasının müdiri, professor Eva Maria Aux səfərin təşkilindən böyük məmnunluq duyduğunu ifadə etmiş və ilin sonuna qədər çəkilməsi planlaşdırılan filmin həm Azərbaycan, həm də Alman cəmiyyəti üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini qeyd etmişdir.

Səfərdə iştirak edən səfir və dilomatlar üçün keçirilən proqram direktoru Ortvin Hennig isə Azərbaycana dəvət olduğuna və göstərilən isti qəbula görə minnətdarlığını bildirmişdir. O qeyd etmişdir ki, Azərbaycan xalqı qonaqpərvərlik və səmimiyyəti ilə yanaşı, tolerantlıq və multikultural dəyərlərə verdiyi böyük önəmə görə onda geniş təəssüratlar yaratmışdır.

Alman kinorejissoru Fridhelm Brükner layihənin həyata keçirilməsi halda Azərbaycanın həm Almaniyada, həm də Avropada tanınmasına böyük təsir göstərəcəyini bildirmişdir. Kinorejissor qeyd etmişdir ki, filmin Almaniyanın bir neçə televiziya kanallarında yayımı nəzərdə tutulur. Filmin hazırlanmasının əsas məqsədlərindən biri

olan Azərbaycanın turizm sektorunun tanıtılmasını qeyd edən Fridhelm Brükner cari ilin sentyabr ayından filmin çəkilişlərin başlanacağını bildirmişdir.

Filmə Azərbaycanda Alman izləri ilə yanaşı, ölkəmizin tarixi, tolerantlığı və multikulturalizm ənənələrinə həsr olunmuş ənənələrin çəkilecəyi barədə məlumat verilmişdir.

Sonda nazir müavini Sevda Məmmədaliyeva görüşdə müzakirə olunan məsələlərin əhəmiyyətini qeyd etmiş və Almaniya və Azərbaycan arasında əməkdaşlıq ənənələrinin inkişafına mühüm töhvə olacaq layihənin birgə fəaliyyət nəticəsində uğurlu olacağını bildirmişdir.

Məlumat üçün bildiririk ki, 2016-2017-ci illərdə YUNESKO-nun yubileylər proqramı çərçivəsində Cənubi Qafqazda alman yaşayış məntəqələrinin salınmasının (1817) 200 illik yubileyinin qeyd olunması ilə bağlı qəbul olunmuş qərara əsasən Azərbaycanda mövcud olan alman irsi haqqında film çəkiləcəkdir.

Alman irsi Azərbaycanın təşəbbüsü ilə YUNESKO-nun mədəniyyət abidələri siyahısına daxil edilib: "Azərbaycan hökuməti Azərbaycanda alman abidələrinin qorunması üçün bərpa işləri aparır. Məndə olan son məlumata görə, 4 kilsə bərpa edilib. Almanların yaşamış olduğu kənd və qəsəbələr təmir olunub". Bununla yanaşı, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi almaniyalı həmkarları ilə birlikdə ölkəmizin müxtəlif regionlarında məskunlaşan alman mühacirlərin həyatını əks etdirən "Azərbaycanda Alman Məskənləri" adlı layihə hazırlayıb. Layihənin tərkib hissəsi kimi aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi planlaşdırılıb. Bu tədbirlər - Gədəbəydə "Siemens" muzeyinin abadlaşdırılması, Şəmkirdə Alman İrsi Mərkəzinin bərpası, Göygöldə Regional Muzeyin təmir edilməsidir. Azərbaycanla münasibətlərdən danışan Ştaynmayer köhnə alman kəndlərinin bərpasını və xalqların sıx əməkdaşlığını olduqca məmnunluqla qarşılayıb: "Təşəkkür edirəm ki, Azərbaycan bu kəndlərin bərpası üçün aktivlik göstərir. Biz birlikdə çalışacağıq".

Qafqaz almanları

Bakıdakı lüteran Xilaskar Kilsəsi. Kilsə 1897-ci ildə tikilib. Bu günlər konsert zalı kimi fəaliyyət göstərir.

Qafqaz almanları (alm. Kaukasiendeutsche) — almanların Qafqaz bölgəsində məskunlaşan bir subetnik qrupudur. Onlar əsasən XVIII-XIX əsrlərdə indiki Şimali Qafqaz, Gürcüstan, Azərbaycan, Ermənistan və Qars (bu günlər Türkiyənin şərq illərindən biri) ərazisinə köçüb gəlmişlər. 1941-ci ildə İkinci dünya müharibəsinin başlanmasıyla onların çoxusu Sovet hakimiyyəti tərəfindən "təhlükəli element" kimi Qazaxıstana və Sibire sürgün edilmişdir. Qafqazda qalan almanlar əsasən qeyri-almanlarla nigah bağlamış qadınlar idi.

Şimali Qafqazın ilk alman sakinlərin Rusiyanın Volqaboyu bölgəsinlər köçənlər idi. Çar hakimiyyəti 1774-cü ildə Osmanlı imperiyasından alınan və əhalisi olduqca az olan Kubana mümkün qədər çox Rusiya vətəndaşı yerləşdirməyə çalışırdı. Lakin bölgənin iqlimi, inkişaf etdirilməmiş infrastrukturu və yerli hərbi hissələrin qeyri-ruslara qarşı mənfi münasibəti alman mühacirətinə mane olurdu. XIX əsrin ikinci yarısında, Rusiyanın kapitalist sistemə addımlaması dövründə Şimali Qafqaza almanların sayı olduqca artdı.

Əsasən kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan bu mühacirlər nəinki tək Volqaboyudan, habelə Qara dəniz sahillərindən və hətta Almanıyanın özündən köçüb gəlirdilər. 1917-ci ildə burada 200-dən artıq alman koloniyası mövcud idi. Sürgün zamanı Şimali Qafqaz almanlarının sayı 160 mindən çox idi.

Cənubi Qafqaza gəlincə, buranın ilk alman koloniyası bu günkü Gürcüstan ərazisində salınmışdı. 1818-ci ilin sentyabrın 21-də çar I Aleksandrın dəvətiylə Qafqaza köçən Vürtemberg kəndçiləri və münşəqləri Tiflis yaxınlığında Marienbaum adında şəhərcik saldılar. Növbəti il ərzində Avropadan köçən almanlar daha 5 koloniya qurmuşdu: Elizabettal, Yeni Tiflis, Aleksandrdorf, Petersdorf və Katarinenfeld (indiki Bolnisi).

Tiflis və onun ətrafları Cənubi Qafqaz almanlarının qeyri-rəsmi mədəni mərkəzi idi. 1906-1922-ci illərdə burada alman dilində buraxılan "Kaukasische Post" qəzeti çap edilirdi. O, Qafqazın yeganə alman ruznaməsi idi. 1918-ci ildə Gürcüstanda alman kəndlərin sayı 20-dən yuxarı idi. 1941-ci ildə Sovet hakimiyyəti buradan 20.423 etnik alman sürgün etdi.

Helendorf (indiki Xanlar rayonu) almanlar

XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəli Cənubi Qafqaz almanlarının əksəriyyəti etirazçılığa (protestantlığa) etiqad edirdi. Azərbaycanın ilk etirazçı kilsəsi məhz Helendorfda 1857-ci ildə tikilmişdi. Sonralar lüteran kilsələr Gədəbəydə (1868), Şamaxıda (1869), Bakıda (1897) və Annenfelddə (1911) də tikilmişdi. Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə yerli almanlar ilk koloniyaların salınmasının 100-illiyini təntənə ilə qeyd etdilər. 1941-ci ildə Sovet hakimiyyətinin əmriylə 22.841 alman Azərbaycandan çıxarılıb SSRİ-nin Asiya bölgələrinə sürgün edilmişdi. Şimali Qafqaz və Gürcüstandakı kimi, bütün alman mənşəli şəhər və kənd adları rus və Azərbaycan adları ilə əvəz edilmişdi.

Gürcüstan və Azərbaycandan fərqli olaraq alman mühacirləri indiki Ermənistan ərazisində yaşayış məntəqə qurmamışdılar. Əsasən Sovet dövründə İrəvanda məskunlaşdılar. Tarix boyu bu ölkədə onların sayı 500-dən artıq olmayıb. 1941-ci ildə buradan 212 alman köçürülmüşdür.

1878-1918 illərdə Rusiya tərkibində olan Qarsda aktiv mühacirət prosesləri baş verirdi. Mühacirlərin əksəriyyəti ili tərk etmiş müsəlmanların yerini alan və hakimiyyət dəstəyi ilə məskən salan məsihilər: ermənilər, ruslar, aysorlar, yunanlar, polyaklar və almanlar idi. 1891-ci ildə burada Petrovka adlı ilk alman kəndi yarandı. Birinci dünya müharibəsindən bir az əvvəl daha iki kənd (Vladikars və Estonka) salınmışdı. Burada baş verən hərbi əməliyyatlardan və təhlükən canlarını qurtaran almanlar müharibənin sonundan öncə Azərbaycana qaçıb, oradakı Ayxenfeld koloniyasında məskunlaşdılar.

Azərbaycan almanları - Azərbaycanda yaşamış alman icmasına verilən ümumi ad. 1817-ci ildə General Yermolov almanların ilk dəstələrinin Azərbaycana yerləşdirilməsi barədə göstəriş vermişdir. Azərbaycana yerləşdirilmiş ilk almanların çoxu Vürtemburq krallığının sakinləri olmuşdular. 1817 - 1818-ci illərdə Qafqazda təşkil olunmuş 8 alman koloniyasından ikisi Yelenendorf və Annenfeld Şimali Azərbaycanda yerləşirdi. Bu koloniyalardan başqa almanlar Georqsfeld, Qrünfeld, Ayxenfeld, Traubenfeld,

Yelizavetinka kimi kəndlərdə yaşayırdılar. Qafqaz almanları tərəfindən Tiflis şəhərində nəşr olunan Kaukasische Post qəzetinin hər bir nömrəsi yuxarıda göstərilən kənd və şəhərlərə çatdırılırdır.

Almanlar Azərbaycanda siyasi və ictimai həyatda daim fəal olmuşdular. Azərbaycan Demokratik Respublikası parlamentinin IX Milli azlıqlar fraksiyası dörd üzvündən biri əslən alman olan Lorens Kun olmuşdur. Lorens Kun 1884-cü ildə Yelenendorf şəhərində anadan olmuş və bir müddət burada fəaliyyət göstərmişdir. 1918-ci ilin 7 dekabr tarixində AXC parlamenti öz işinə başlayanda Lorens Kunda parlamente qoşulmuşdur. O, Azərbaycan almanlarının təmsil edirdi.

Bakı şəhərində yerləşən Alman lüteran kilsəsinin xor kollektivi 1933-cü ildə yaradılmışdır.

Azərbaycan–Almaniya münasibətləri

İki ölkə arasında qarşılıqlı münasibətlərin başlanğıcı XIX əsrin ikinci yarısına təsadüf edir. 1863-cü ildə Almaniyanın "Simens qardaşları" firması tərəfindən Gədəbəy ərazisində yerləşən mis yataqları bazasında iri misəritmə zavodları tikilmişdir. XX əsrin əvvəllərində bu zavodlarda istehsal edilən mis Cənubi Qafqazda əridilən misin 2/3 hissəsini təşkil edirdi. Bundan əlavə "Simens qardaşları" firması Daşkəsən ərazisində kobalt yataqları bazasında kobalt zavodu inşa edib. Bu zavodların inşası nəticəsində xeyli sayda insan işlə təmin edilib, əhalinin maddi rifahı yüksəlmişdir. Alman sənayeçilərinin bu ərazidə fəallığının artması nəticəsində ətraf ərazilərdə, xüsusilə Azərbaycanın indiki Göygöl və Şəmkir rayonlarında alman koloniyaları yaranmışdır.

Almaniya Azərbaycanın müstəqilliyini 1992-ci ilin 12 yanvarında tanımışdır. Azərbaycan ilə Almaniya arasında diplomatik münasibətlər 1992-ci ilin 20 fevralında qurulmuşdur. 2 sentyabr 1992-ci ildə Azərbaycanın Almaniya səfirliyi, 22 sentyabr 1992-ci ildə Almaniyanın Azərbaycandakı səfirliyi açılmışdır. Diplomantik münasibətlərin yaranmasından sonra Azərbaycan və Almaniya arasında əlaqələr mütəmadi olaraq inkişaf etmişdir.

Prezident Heydər Əliyev o zamankı Almaniya Prezidenti Roman Hersoqun dəvəti ilə 1-4 iyul 1996-cı il tarixdə Almaniya rəsmi səfərdə olub. Səfər zamanı Heydər Əliyev Almaniyanın prezidenti, kansleri, vitse-kansleri və digər hakimiyyət nümayəndələri ilə görüşlər keçirib. Bu görüşlər zamanı ölkələr arasındakı əməkdaşlığın xüsusiyyətləri geniş şəkildə müzakirə edilmişdir. Ermənistan tərəfindən Azərbaycan ərazilərinin işğalı və münaqişənin sülh yolu ilə həlli məsələləri Azərbaycan Prezidentinin keçirdiyi görüşlərin əsas müzakirə mövzusu olmuşdur. Səfər çərçivəsində, siyasi, iqtisadi və elmi texniki əməkdaşlıq sahəsində beş müqavilə imzalanmışdır. Keçən illər ərzində Almaniya ilə Azərbaycan arasında müdafiə, siyasi təhlükəsizlik, terrorizmə qarşı mübarizə sahəsində uğurlu əməkdaşlıq aparılmışdır.

2001-ci ilin mayında Almaniya xarici işlər naziri Yoşka Fişer, Bundestaqın sədr müavini Antye Follmer ilə birgə Azərbaycana səfər edib. Prezident Heydər Əliyev Almaniya nümayəndə heyəti ilə görüşündə iki ölkənin əməkdaşlığına böyük əhəmiyyət verdiyini, alman şirkətlərinin Azərbaycanda uğurlu fəaliyyətindən razı qaldığını, bunun davamlı olmasını istədiyini bildirmişdir.

Azərbaycan Prezidenti AFR - in Ermənistan - Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün müvafiq fəaliyyətinə ümid etdiyini deyib: "...Ümidvarıq ki, Minsk qrupunun üzvü kimi Almaniya bizim üçün əsas məsələ olan Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli sahəsində - Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş 20 faiz torpaqlarının azad olunması və işğal edilmiş torpaqlardan qaçqın düşmüş azərbaycanlıların öz yerlərinə-yurdlarına qayıtması sahəsində bundan sonra fəaliyyətini daha da artıracaqdır." Almaniyanın xarici işlər naziri Yoşka Fişer təmsil etdiyi ölkənin Dağlıq Qarabağ məsələsində imkanları daxilində kömək göstərəcəyini vəd etmişdir.

24-26 avqust 2004-cü ildə Prezident İlham Əliyev Almaniya Prezidentinin dəvəti ilə bu ölkəyə rəsmi səfər edib. Almaniya Prezidenti Horst Köler və Federal kansler Gerhard Şröderlə keçirilən görüşlərdə ölkələrimiz arasında ikitərəfli münasibətlərin inkişafı, qarşılıqlı siyasi əlaqələrin vəziyyəti, regional və beynəlxalq məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılmışdır.

14-16 fevral 2007-ci il tarixli Almaniya səfəri zamanı Prezident İlham Əliyev Almaniyanın Kansleri Angela Merкellə görüşüb, ölkələrimiz, eləcə də Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında mövcud olan əlaqələrin inkişaf perspektivləri, ölkəmizdə iqtisadi islahatların uğurla həyata keçirilməsi, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə müzakirə aparılmışdır.

Prezident İlham Əliyev 04-06 fevral 2010-cu il tarixdə Almaniya növbəti rəsmi səfərdə olub. Səfər çərçivəsində İlham Əliyev Almaniyanın Kansleri Angela Merкellə görüşüb. Almaniyanın Azərbaycana müxtəlif sahələrdə dəstək verməyə hazır olduğunu diqqətə çatdıran xanım Angela Merкel bildirib ki, neft-qaz ölkəsi olan Azərbaycan Almaniya üçün vacib tərəfdaşdır. İlham Əliyev isə müasirləşmə dövrünü yaşayan ölkəmizdə alman texnologiyalarına tələbat olduğunu, Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyi məsələlərinin həllinə öz töhfəsini verməyə hazır olduğunu bildirmişdir.

Azərbaycan - Almaniya İqtisadi münasibətləri

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin 1-4 iyul 1996-cı il tarixli Almaniya səfəri Azərbaycanla Almaniya arasında iqtisadi münasibətlərin inkişafında mühüm rol oynayıb. Prezident Heydər Əliyev Almaniyanın iri iqtisadi mərkəzi olan Köln şəhərində AFR-in işgüzar dairələrinin nümayəndələri, iri şirkət rəhbərləri, maliyyə-bank sektorunda çalışan iş adamları ilə görüşmüşdür. O, Azərbaycan iqtisadiyyatının potensial imkanları və beynəlxalq biznes üçün yaradılan şəraitdən bəhs edərək alman iş adamlarını Azərbaycana sərmayə qoymağa çağırıb. Bu səfər Azərbaycana xarici investisiya qoyuluşlarının və beynəlxalq kreditlərin cəlb edilməsində mühüm rol oynamışdır.

Hal-hazırda Azərbaycanda 100-ə yaxın alman müəssisəsi fəaliyyət göstərir. Bunlardan "Simens", "Ferrosstal", "İnterselekt", "Mercedes Bens" kimi iri şirkətlər Azərbaycanda uğurlu biznes fəaliyyəti göstərir. Almaniya ilə Azərbaycan arasında illik ticarət dövriyyəsi təxminən 350-400 milyon avro təşkil edir. Almaniya Azərbaycan əsasən avtomobillər, dəmir və polad məmulatları, istehsal avadanlıqları gətirilir.

Azərbaycan və Almaniya arasında bağlanan gəlirlərə və əmlaka görə vergilərə münasibətdə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması haqqında 25 avqust 2004 tarixli, Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti arasında Maliyyə Əməkdaşlığı haqqında, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Almaniya İnkişaf Bankı arasında "Kreditlərin Zəmanəti Fondu"nun yaradılması üçün maliyyə yardımı ayrılması haqqında Maliyyələşdirmə Müqaviləsi, həmin Müqaviləyə dair Xüsusi Razılaşma, Həvalə Müqaviləsi və Mübahisələrin Münsiflər Məhkəməsində araşdırılması haqqında 14 avqust 2006 tarixli müqavilələr iqtisadi münasibətlərin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Azərbaycan - Almaniya mədəni münasibətləri

Azərbaycan və Almaniya arasında mədəni əlaqələr intensiv şəkildə inkişaf edir. Azərbaycan ilə Almaniya arasındakı mədəni əlaqələrin inkişafı 22 dekabr 1995-ci il tarixli mədəni əməkdaşlıq haqqında Sazişlə bağlıdır. Bu sazişlə yaradılan Azərbaycan–Alman Qarışıq komissiyasının 4-6 fevral 1997-ci il və 4-6 noyabr 2002-ci il tarixlərində iclasları keçirilmişdir.

ATƏT-in İstanbul Zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 1999-cu il noyabrın 19-da "Çırağan sarayı"nda Almaniya Federativ Respublikasının kansleri Herhard Şröderlə görüşüb. Görüş çərçivəsində Prezident Heydər Əliyev 1947-ci ildə Azərbaycana gətirilmiş Bremen qalereyası rəsmlərinin Almaniya qaytarılması haqqında sərəncamı və məktubu AFR kanslərinə təqdim edib. - "Cənab kansler, biz bu iki əsəri və Nyu-Yorkda məhkəmə orqanlarının sərəncamında olan əsərləri sizə veririk. Mən 1947-ci ildən muzeyimizdə saxladığımız həmin əsərlərlə bağlı sənədləri də sizə təqdim edirəm."

Almaniyada 2008-ci il Azərbaycan ili elan edilib. Bu məqsədlə Azərbaycan mədəniyyət və turizm nazirinin rəhbərliyi ilə 120 nəfərlik nümayəndə heyəti Almaniya səfər edib. Mədəniyyət tədbirləri Berlində bir həftə davam edib. İl boyu isə Almaniyanın Münhen, Hamburq, Mayns, Ştutqart və digər iri şəhərlərində Azərbaycan mədəniyyəti təbliğ olunub. Almaniya Azərbaycan ili çərçivəsində 12 iyun–15 iyul 2008–ci il tarixlərində Drezden Qalereyasında "Azərbaycan müasir incəsənət sərgisi" keçirilib. Sərgidə tanınmış Azərbaycan rəssamlarının əsərləri nümayiş etdirilmişdir.

Almaniya Avropa və dünya ölkələri arasında kifayət qədər siyasi nüfuza və güclü iqtisadiyata sahib olan ölkələrdən biridir. Bu baxımdan Almaniya ilə iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin inkişafı həmişə Azərbaycanın maraq dairəsində olub. Azərbaycan isə Almaniya üçün neft-qaz ölkəsi kimi beynəlxalq layihələrdə mühüm tərəfdaşlardan biridir.

Azərbaycan almanları

Cənubi Qafqazda ilk alman koloniyası bu günkü Gürcüstan ərazisində salınıb. 1818-ci ilin sentyabrında rus çarı I Aleksandrın himayəsilə Gürcüstana köçən alman kəndlilər Tiflis yaxınlığında Marienbaum adında şəhərcik salıblar. Bir il sonra Avropadan köçüb gələn almanların Gürcüstanda daha 5 koloniyası yaranmışdır.

Almanların Azərbaycana ilk kütləvi köçü 1819-cu ilə təsadüf edir. Həmin ilin yayında Tiflisdən Azərbaycanın Yelizavetpol qəzasına (indiki Gəncə) köçən 194 alman

ailəsi Şamxor (indiki Səmkir) yaxınlığında Helenendorf (indiki Xanlar rayonu) və Annenfeld adlı iki koloniya saldılar. Yaşayış məntəqəsi plan üzrə salınırdı. Həmin kəndlərdə geniş küçələr, aynabəndli, taxtapuşlu, zirzəmili və eyvanlı evləri tikilirdi.

Sonralar Gəncə və Qazax qəzalarında almanların yeni koloniyaları- Georqsfeld (indi Şəmkirin Çınarlı qəsəbəsi), Alekseyevka, Qrünfeld (indi Ağstafanın Həsənsu kəndi), Ayxenfeld (indi Şəmkirin İrmaşlı kəndi), Traubenfeld (indi Tovuz şəhəri), Yelizavetinka (indi Ağstafa şəhəri) və Marksovka yaranmışdır.

XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəlində Azərbaycanda yaşayan almanlarının əksəriyyəti protestantlığa etiqad edirdilər. Ölkəmizdə protestant kilsəsi 1857-ci ildə məhz Helenendorfda (Xanlar ərazisində) tikilmişdir. Sonralar Gədəbəy, Şamaxı, Bakı, Şəmkir ərazisində də alman lüteran kilsələri tikilib istifadəyə verilmişdir.

Almanların Azərbaycana yerləşdirilməsindən sonra-əlli il ərzində Gəncə ətrafında iki, Şəmkirdə üç, Tovuzda bir, Ağstafada üç alman yaşayış məntəqəsi salındı və alman ailələrinin sayı 3400-ü ötdü.

Tarixi qaynaqların da məlumat verdiyi kimi, almanların Azərbaycanın Qərb bölgələrinə gəlişi ilə doğrudan da o yerlərin kənd həyatında böyük mədəni dəyişikliklər baş verdi. Onların məskunlaşmasından sonra qərb bölgəsində yaşayan yerli azərbaycanlı kəndlilər də almanlar kimi altı zirzəmili, üstü çardaqlı, damı kirəmitli evlər tikməyə başladılar. O dövrdə həmin bölgələrdə zirzəmili və çardaqlı evlər olmayıb. Bəzi məlumatlara görə, kənd təsərrüfatında işlədilən dördçarxlı at arabalarının düzəldilməsi də almanların gəlişindən sonraya təsadüf edir.

Cins inəkləri də ilk dəfə Azərbaycana almanlar gətiriblər. Sənaye üsulu ilə pendir və yağ istehsalı da məhz onlara məxsusdur. Azərbaycanda ilk yağ-pendir zavodu Ziqanter adlı alman tərəfindən Yelenendorfda (Şəmkirdə) tikilmişdir.

Almanlar kənd yerlərində elektrik enerjisindən istifadənin, elektrik dəmir yolunun, indiki Şəmkirin Dəllər qəsəbəsindən Gədəbəyədək uzanan neft kəmərinin ilk yaradıcıları olublar.

Gədəbəy misəritmə zavodlarının əsasını da Azərbaycanda yaşamış Simens qardaşları qoymuşdur. Xanlar Şampan Şərabı Müəssisəsinin əsasını da onlar qoyublar. Sonralar Bakendorfun rəhbərlik etdiyi alman firmaları isə Bakıda - Balaxanıda, Suraxanıda, Ramanada, Sabunçuda sənaye üsulu ilə ilk neft çıxaran firmalardan olmuşdur. Rəfibəyov qardaşları almanlara zəmin durmuşlar.

Azərbaycandakı alman koloniyaları azərbaycanlılarla çox mehriban və səmimi yaşayıblar. Bir hadisəni qeyd etmək yerinə düşər: 1914-cü ildə - I Dünya müharibəsi başlayanda rus çarı I Nikolay Krım, Moldova, Şimali Qafqaz və Volqaboyunda yaşayan almanların Sibire köçürülməsini əmr edib. Bu zaman yalnız Gəncə quberniyasındakı almanlar köçürülmüşdür. O zaman Gəncə ictimaiyyəti, xüsusən də Rəfibəyov qardaşları Qafqaz canişininin yanına gedərək almanlara zəmin durub və onların köçürülməsinə imkan verməyiblər. 1918- ci ildə bütün Azərbaycandakı koloniyalarda yaşayan almanların sayı 6 min nəfərə yaxın idi. O zaman onların əsas peşəsi əkinçilik və şərabçılıq idi. Məlumatlara görə, həmin dövrdə helenendorflu Forer və Hummel qardaşlarının istehsal etdiyi çaxır bütün Qafqaz bölgəsində hazırlanan çaxırın 58 faizini təşkil edirdi. Alman uşaqları idmanla məşğul olurdular.

Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə (1918-1920-c illər) almanlar ilk koloniyanın salınmasının 100 illiyini təntənə ilə qeyd etmişlər.

1941-ci ilin sentyabrında Stalinin əmri və Mikoyanın təşəbbüsü ilə təqribən 20 mindən çox Azərbaycan vətəndaşı olan almanlar heç bir tutarlı dəlil olmadan Sibirə və Qazaxıstana sürgün ediləblər. Onların abad evlərinin çoxuna Mikoyanın havadarlığı ilə isə ermənilər yerləşdirilmişdir. Tarixdən də məlumdur ki, 1941-ci ildə almanları Xanlardan sürgün edilənədək rayon ərazisində bir nəfər də erməni yaşamayıb. Almanlar sürgün olunduqdan sonra azərbaycanlılar onların evlərində yaşamağı özlərinə sığışdırmayıblar. Ermənilər isə bütün evləri zəbt ediblər. Ölkəmizdə alman arxitektora layihələri əsasında inşa olunan tikililər çoxdur. Xanlar, Şəmkir, Daşkəsən, Gədəbəy rayonlarında xeyli yaşayış məntəqəsi onlar tərəfindən salınmışdır.

Alman kirsəsi (alman kilsəsi) II Dünya Müharibəsində ruslara əsir düşən almanların bir hissəsi Azərbaycana gətirilərək tikinti sahəsində işlədilib. Dövlət İncəsənət Muzeyi, Hökumət Evi, Səhiyyə Nazirliyinin binası məhz almanlar tərəfindən tikilib. 1940-cı ildə Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasının əsası qoyulub. 1941-ci ildə stansiyanın tikintisinə 10 minə yaxın alman hərbi əsir cəlb edilib. Gəncədəki məşhur alman kilsəsi XIX əsrdə tikilib. Tikintidə əsasən tuf daşından istifadə edilib. 1915-ci ildə almanlar Gəncə şəhərindən köçən zaman bina Pravoslav kilsəsinin istifadəsinə verilib. Hazırda burada Gəncə Dövlət Kukla Teatrı fəaliyyət göstərir. Məlumatlara görə, Almaniyadan Azərbaycana gətirilmiş əsirlərin ölkəmizdə dəfn olunduğu beş qəbiristanlıq vardır.

Erməni millətçiləri almanlara da dağ çəkmişlər. Erməni millətçilərinin uzun illər azəri türklərinə qarşı apardığı terror və soyqırımı siyasətindən Azərbaycanda yaşayan almanlar da zərər çəkiblər. 1905-ci ildən 1907-ci ilin avqustunadək «Daşnaksütyun» partiyasının Gəncədə yerli təşkilatının rəhbəri Koryun partiya silahdaşları Arutyunov qardaşları ilə birlikdə Helenendorf (Xanlar) almanlarını partiyanın xəzinəsinə xərək verməyə məcbur ediblər, o cümlədən şərab istehsalçıları olan Forer və Qurrdan hərəyə 30 min rubl pul tələb ediblər. Qurr bu məbləği ödəyə bilmədiyi üçün qətlə yetirilib. Sovetləşmədən sonra ermənilər Azərbaycan almanlarına «antisovetçi» damğası vuraraq onların bir hissəsinin güllələnməsinə nail olublar.

Xanlar rayonunda yaşamış və 2007-ci il martın 29-da vəfat etmiş sonuncu alman Viktor Klayn sovetləşmədən sonra «antisovetçi» damğası vurularaq güllələnməyə məhkum edilənlərin qətlinin canlı şahidlərindən olub. Yeri gəlmişkən, Almaniyanın Azərbaycandakı səfirliyi Viktor Klaynın Xanlardakı evini muzeyə çevirib. Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan almanlarının inşa etdikləri məşhur tikililərin bəziləri Bakıda yerləşir. Bakıda-28 may küçəsində yerləşən alman kilsəsi-kirxa onlardan biridir. Azərbaycanda yaşayan alman icması hər bazar günü bu kilsəyə gəlib, öz dualarını oxuyur, ibadət edir və söhbət aparırlar. Kirxanın yanında daha bir bina var. Kapelhauz adlanan bu bina Alman mədəniyyət mərkəzidir. Bu bina Almaniya hökuməti tərəfindən 99 illiyə icarəyə götürülüb.. Hazırda Azərbaycanda çox az alman yaşayır. Onların böyük əksəriyyəti yaşlıdır və demək olar ki, alman dilini bilmirlər.

Azərbaycan.- 2011.- 21 mart

Ölkəmizdə alman məskənləri

Multikulturalizm və tolerantlıq ictimaiyyət üçün yeni məfhum olsa da, onun mahiyyətinə min illərdir ki, ölkəmizdə əməl edilir: dinindən, dilindən, milliyyətindən asılı olmayaraq, hamı qarşılıqlı hörmət şəraitində yaşayır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, ölkəmizdə bu sahədə nadir təcrübə əldə edilib. Tolerantlıq xalqımızın artıq adi həyat tərzinə və dövlət siyasətinə çevrilmişdir. Bu bəşəri dəyərlərin Azərbaycanda həyat təzi olması barədə fikrini bildirən dövlət başçısı 2014-cü il oktyabrın 2-də IV Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun rəsmi açılış mərasimində deyib: “Düzdür, bu termin nisbətən yenidir. Ancaq əsrlər boyu Azərbaycanda multimedənyyətli cəmiyyətlər mövcud olub. Xalqlar arasındakı dostluq və həmrəylik bunun bariz nümunəsidir. Biz bu gün də çalışırıq ki, öz təşəbbüsümüzlə regionda və dünyada gedən proseslərə müsbət təsirimizi göstərək”.

Çoxmədəniyyətli Azərbaycanda artıq əsrlərdir ki, dinc və yanaşı, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşayan xalqların nümayəndələrindən biri də almanlardır. Əlverişli coğrafi şəraitə, təbii resurslara malik ölkəmizdə çoxəsrlik multikulturalizm ənənələri də qorunub saxlanır və bu, artıq nəinki Cənubi Qafqazda, yaxud Avropada, hətta dünyada nümunəyə çevrilib. Bu təbii amillər və xalqımızın qonaqpərvərliyi sayəsində Azərbaycan zaman-zaman azsaylı xalqların üz tutduğu və könül verdiyi, sevərək məkən saldığı məkən kimi tanınır.

On doqquzuncu yüzilliyin əvvəllərində almanların da Avropadan, daha doğrusu, Vürtemberq krallığından köç edərək, ölkəmizə pənah gətirmələrinə səbəb məhz yuxarıda söylədiyimiz amillər olub. Gələn il onların Cənubi Qafqaza, əsasən də Azərbaycana köç etmələrinin 200 ili tamam olacaq. Sözünl əsl mənasında xalqımıza, vətənimizə üstünlük verərək bizimlə birgə yaşamaq mədəniyyəti və tolerantlıq budur!

Azərbaycan, Gürcüstan və Almaniyanın təşəbbüsü ilə bu tarix UNESCO-nun yubileylər proqramında öz əksini tapıb. Həmin əlamətdar tarixi hadisənin qeyd edilməsi üçün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 30 avqust 2016-cı ildə “Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərinin salınmasının 200 illiyi haqqında” sərəncam imzalamışdır.

Azərbaycan-alman xalqları arasında əlaqə və münasibətlərin kökləri çox d ərinliklərdədir. 1817-1818-ci illərdə Almaniyanın Vürtemberq vilayətindən alman kəndliləri Rusiya çarı I Aleksandrın razılığı ilə imperiyanın cənubuna - Qafqaza köçürülərək, Gürcüstanla Azərbaycan ərazilərində məskunlaşdırılıb. Bir ildən sonra ölkəmizdə ilk alman koloniyası kimi tanınan Helenendorf (bugünkü Göygöl şəhəri) salınmışdır. Çox az zaman ərzində, cəmi bir ildə Qazax, Şəmkir, Tovuz, Ağstafa rayonları ərazisində almanların məskunlaşmaları üçün müxtəlif yaşayış məntəqələri (Annenfeld, Qrünfeld, Qeorqsfeld, Traunbenfeld, Eyqenfeld) yaradılmışdır.

Belə dinc məskunlaşmanın nəticəsində 1939-cu ilin siyahıyaalınmasında göstərilir ki, ölkəmizdə yaşayan almanların sayı 23 min nəfərdir.

Almaniya ilə keçmiş SSRİ arasında 1941-ci ildə müharibə başlayanda Azərbaycanda, ümumiyyətlə, Volqaboyu, Krım və Cənubi Qafqazda yaşayan almanların da taleyi sual altına düşüb: onları Qazaxıstan və Sibirə deportasiya ediblər.

Əlbəttə, zaman ötdükcə, xalqlar və dövlətlər arasında münasibətlər yeni müstəviyə keçdikcə öz yurdlarından, ölkələrindən uzaq düşmüş almanlar da vətənlərinə dönüblər.

Almanların Azərbaycanda məskənləri bu gün də qalmaqdadır. İki dövlətin arasındakı mövcud tarixi dostluq ənənələrinin davam etdirilməsi nəticəsində onların Azərbaycandakı evləri, Bakı, Göygöl və Şəmkirdəki lüteran kilsələri və özlərinə məxsus memarlıq nümunələri olan tikililəri qorunub saxlanmaqdadır.

Almanların ölkəmizdə məskunlaşmasının iki əsrlik tarixinin yubiley səviyyəsində keçirilməsi üçün tərtib edilən layihədə "Azərbaycanda alman məskənləri" turizm marşrutunun da fəaliyyət göstərməsi istiqamətində tədbirlər planı tərtib olunmuşdur. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən beynəlxalq mədəni və yerli turizm marşrutları vasitəsilə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan layihə ölkənin bu sahəsinin inkişafı üçün də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Almaniyanın ölkəmizdəki səfirliyi və Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin dəstəyi ilə bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər görülür. Yeni turizm marşrutunun 2017-ci ildə adıçəkilən yubiley tədbirləri çərçivəsində təqdim edilməsi nəzərdə tutulub. Turizm marşrutuna Gəncə şəhəri ilə yanaşı, Göygöl, Şəmkir, Gədəbəy və Tovuz rayonları, eləcə də almanların ölkəmizdə tikdiyi bir sıra tarixi-mədəni abidələr, ekskursiyalar da daxildir.

Layihədə nəzərdə tutulan tədbirlərdən biri də Azərbaycan və Gürcüstandakı alman irsi haqqında filmin çəkilməsidir. Alman rejissoru Fridhelm Brükner və onun həmkarlarının Gürcüstana və ölkəmizə bu günlərdə etdiyi səfər də bu məqsədi daşıyır. Filmin ölkəmizdə bir neçə tarixi məkanda çəkilməsi planlaşdırılmışdır.

Onu da qeyd edək ki, yubileyə bağlı Gədəbəydə "Simens qardaşları" muzeyinin, Göygöldə qədim alman evləri üslubunda hotelin, Alman irsi muzeyinin (2006-cı ildə Göygöldə vəfat etmiş sonuncu alman Viktor Klayın ev-muzeyi əsasında), Şəmkirdə isə alman irsi mərkəzinin yaradılması bu qəbildən olan tədbirlərdəndir.

Məhəmməd Nərimanoğlu, "Azərbaycan"

Azərbaycanda müxtəlif millətlərin nümayəndələri ilə yanaşı, ayrı-ayrı dinlərin təmsilçiləri də yaşayır. Onlar heç bir qadağalara məruz qalmadan sərbəst şəkildə öz dini ibadətlerini həyata keçirə, mədəniyyətlərini nəsil-dən-nəsilə ötürə bilirlər. Azərbaycanda lüteranların sayı çox olmasa da, protestantlığın başlıca istiqamətlərindən sayılan lüteranlığın dini icması var. "Report"un əməkdaşları üzvlərinin əksəriyyəti mənşəyində almanlarla qohumluq əlaqəsi olan Xilaskar Yevangelik Lüteranların Bakı dini icmasının ofisində olub, icma sədri və üzvləri ilə yaxından tanış olmuşlar..

Alman hesabı ilə istifadə edilən elektrik enerjisi

Qurumun sədri Vera Viktorovna Nestereva və icmanın bir neçə üzvü bizi qapıda qarşılayırlar. Binanın blokunda giriş qaranlıq olsa da, icmanın yerləşdiyi mənzilin qarşısına ayaq qoyanda işıqlar yanır. V.Viktorovna elektrik enerjisindən alman hesabı ilə istifadə etdiklərini deyir: "Lazım olmayanda sönür" (gülür).

Əksəriyyəti babası və ya nənəsi, xalası, bibisi vasitəsilə almanlara bağlı olan bu insanlar olduqca mehriban, gülərüzlü və sadədirlər. Bir neçə otaqdan ibarət ofislərinə daxil olanda təmirsiz bir məkanda divarlara asılan maraqlı şəkillər, müxtəlif dini aksesuarlar, pəncərə qarşısına yığılan dibçəklər insanın ruhuna sakitlik verir.

Vera xanım mənzilə daxil olan kimi tələsik bağlı stullardan açıb düzür, başqa biri çay qoymaq üçün mətbəxə keçir, digəri isə dibçəkdəki güllərin qayğısına qalır. Buranı

doğma evləri kimi əzizləyən icma üzvləri iki dəqiqənin içərisində insanda qonaqpərvər olduqlarına dair fikir yaradırlar.

Lüteranlığın tarixi haqqında bir neçə söz

Gələn il lüteranlığın yaranmasının 500 illiyi qeyd olunacaq. Lüteranlıq - protestantlığın başlıca istiqamətlərindən biridir. 1517-ci ildə (XVI əsr) Almaniyada reformasiya (islahat) dövründə yaranıb. Əsasını almaniyalı professor Martin Lüter qoyub. İdeya əsasını Bibliya, "Razılıq kitabı", İncil və Apostol müraciətnamələri təşkil edir. Lüteranlıq ayinlərin sadələşdirilməsi uğrunda çıxış edir, boşanmaya və ikinci dəfə nikaha icazə verir və s. Katolik kilsəsi lüteranların islahatla bağlı fikirlərinə nə qədər sərt reaksiya versə də, yüzə yaxın tezislərlə gündəmə gələn lüteranlıq qısa müddətdə geniş yayılmışdır.

Məzhəb qarşılıqlı yalnız müsəlman aləminin problemi olmayıb. İcma sədri bildirir ki, indi Almaniyada əhalinin yarısı lüteran, yarısı isə katolikdir. Şimali Avropa, Norveç, İsveç, Finlandiya kimi ölkələrin əhalisinin də əksəriyyəti lüteranlardır. İrlandiyanın 99 faizi lüteranlardır. Cənubi Afrikada da lüteranlar var.

İcmanın üzvü Rita Paşayevanın sözlərinə görə, almanların yaşadıkları müxtəlif ölkələrdə lüteran icmaları yaranmışdır.

Tarixdən bildiyimiz "Varfolomey gecəsi" lüteranlar üçün dəhşətli tarixdir. 1572-ci il avqustun 24-də Fransada bir gecədə minlərlə insan protestant olduğu üçün qətlə yetirilmişdir.

Rita xanım deyir ki, Almaniyada lüteranlar bir-biri ilə çox gözəl anlaşırlar: "Almaniyada lüteran və katolik kilsələri eyni küçədə yerləşir. Katolik kilsələri daha böyüklüyü və zənginliyi ilə nəzərə çarpır. Katolik kilsələri daha əvvəldən tikilmişdir."

İcma üzvlərinin sözlərinə görə, vaxtilə Martin Lüter katoliklərin kilsələrində bütün aksesuarların qızıldan hazırlandığını görüb. Nəticədə sadə adamlar bu cür zəngin yerə daxil olanda özünü pis hiss etmiş. Ona görə də lüteran kilsələrində ikonalar, bahalı əşyalar yoxdur. Lüteranlığın daşıyıcısı almanların Azərbaycana gəlməsindən 200 il ötür.

Vera xanım almanların Azərbaycana 200 il əvvəl köçürüldüyünü söyləyir: "1817-ci ildə General Yermolov almanların ilk dəstələrinin Azərbaycana yerləşdirilməsi barədə göstəriş verib. Almanların Azərbaycana ilk kütləvi köçü isə 1817-1819-cu illərə təsadüf edir.

Azərbaycana yerləşdirilmiş almanlar Vürtemburq krallığının sakinləri olublar. Alman ailələri Şəmkir yaxınlığında Helenendorf (Göygöl rayonu) və Annenfeld adlı iki koloniya salıblar. Yaşayış məntəqəsi plan üzrə salınıb. Bu koloniyalardan başqa almanlar Azərbaycanda Georqsfeld, Qrünfeld, Ayxenfeld, Traubenfeld, Yelizavetinka kimi kəndlər də salıblar. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda yaşayan almanların əksəriyyəti xristianlığın protestantlıq qoluna etiqad ediblər. 1857-ci ildə Helenendorfda protestant kilsəsi tikilib. Sonralar Gədəbəy, Şamaxı, Bakı, Şəmkir ərazisində də alman lüteran kilsələri tikilərək istifadəyə verilib. Hazırda Şəmkirdə, Göygöldə restavratsiya edilmiş kixalar var. Lüteran kilsəsi Göygöldə tarix muzeyi kimi fəaliyyət göstərir. Şəmkirdə isə kilsə kimi qalır və ibadət etmək olar. Türkiyədə də lüteranlar var, almanlar və qarışıq nikahlardan doğulan insanlardır. Bu yaxında bizə qonaq da gəlmişdilər".

İcma sədrinin sözlərinə görə, o zaman almanların Azərbaycana gəlmələrinin səbəbi yaşadıkları ərazilərdə çətin şərait, torpaq çatışmazlığı və s. olub: "Almaniyanın həmin dövrdəki qanunlarına görə, valideynlərin mirası sadəcə kiçik övlada qalırdı. Ailələrdə isə çox uşaq olurdu. Dolana bilməyən alman ailələri yeni yerlərə köçmək istəyirdilər. Almanların Cənubi Qafqaza gəlməsi də həmin tarixə təsadüf edir. O zaman Cənubi Qafqazda erməni dövləti olmadığından almanlar sadəcə Gürcüstan və Azərbaycana yerləşdirilmişdi. Azərbaycan torpaqlarına yerləşdirilən almanlarla yerli əhali arasında heç bir qarşıdurma qeydə alınmayıb".

Sədr deyir ki, 1939-cu ildə Azərbaycanda 13 133 nəfər alman yaşayırdı: "1989-cu ilin siyahıyaalınmasına görə, onlardan cəmi 748 nəfəri qalıb. Bunun da 134-ü Bakıda yaşayırdı. Hazırda isə ölkədə 500 nəfər qarışıq nikahların törəməsi olan almanlar yaşayır".

Azərbaycandakı almanlar niyə azalıblar?

1941-ci ilin sentyabrında Stalinin əmri və Mikoyanın təşəbbüsü ilə təqribən 20 mindən çox Azərbaycan vətəndaşı olan almanlar heç bir tutarlı dəlil olmadan Sibirə və Qazaxıstana sürgün ediləblər. İcmanın üzvləri vurğulayırlar ki, sürgün vaxtı yolda ölənlər, sonradan getdikləri yerdə aclıqdan və soyuqdan tələf olanlar da çox olur. Bir çoxu isə orada məskunlaşdıqları üçün sonradan Azərbaycana dönmürlər. Qeyd edək ki, onların evlərinin çoxuna Mikoyanın havadarlığı ilə ermənilər yerləşdirilib. Tarixdən də məlumdur ki, 1941-ci ildə almanlar Xanlardan (indiki Göygöl rayonu) sürgün edilənədək rayon ərazisində bir nəfər də erməni yaşamayıb. Almanlar sürgün olunduqdan sonra ermənilər onların evlərini zəbt ediblər. Göygöl, Şəmkir, Daşkəsən, Gədəbəy rayonlarında almanlar tərəfindən xeyli yaşayış məntəqəsi salınıb. Azərbaycan almanlarının inşa etdikləri məşhur tikilərin bəziləri Bakıda yerləşir.

Xilaskar Yevangelik Lüteranların Bakı dini icması dövlət qeydiyyatına alınmışdır. Vera xanım bildirir ki, Bakıda lüteran dini icması 1994-cü ildə yaradılıb və dövlət qeydiyyatından keçib: "Azərbaycandakı 500 alman əsilli vətəndaşların yüzdən çoxu icmamızın üzvüdür. Repressiya illərində lüteranların nəinki icması, kilsəsi də bağlanıb. Sovet dövründə tək lüteranlara yox, bütün dinlərə qarşı eyni vəziyyət sərgilənib. Katoliklərin kilsəsi tamamilə dağılsa da, bizim Bakıdakı kirxa təsadüf nəticəsində qalıb".

1934-cü ildə Kirov öldükdən sonra onun abidəsi kirxa çox hündür olduğu üçün orada hazırlandığından emalətxana kimi istifadə olunan kilsə sökülməyib. Almanlar Sibirə, Qazaxıstana deportasiya edildiyindən həmin kirxa emalətxana kimi qalıb. Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasından sonra buradakı almanlar yavaş-yavaş bir araya gəlməyə başlayıblar.

Müstəqilliyin bərpasından sonra Azərbaycandan gedən almanlar da olub. Amma onların bəziləri Almaniya dövlətinin irəli sürdüyü dil, adət-ənənə ilə bağlı tələbələrə istənilən şəkildə cavab verə bilmədiyindən getmək arzuları reallaşmayıb. Həm uzun illər Azərbaycanda yaşayan, burada doğulub böyüyən almanlar üçün Azərbaycan çoxdan doğma vətən olmuşdu.

"İbadət üçün kirayəni ödəməkdə çətinlik çəkirik"

"Lüteran kilsəsi hazırda dövlətin balansındadır, Kamera və Orqan Musiqi Zalı kimi fəaliyyət göstərir. Həftədə bir dəfə öz kilsəmizdə bir-iki saat ibadət etmək üçün 20 manat ödəməyimizdən narahatıq. Üzvlərimizin çoxu yaşlı insanlar olduğundan məbləği toplamaqda çətinlik çəkirik. 20 il bundan əvvəl Almaniya səfirliyi ilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi arasında müqavilə var idi və ibadət üçün ildə cəmi 1 ABŞ dolları ödəyirdik. Bu da simvolik bir məbləğ idi. Amma daha sonra məbləğ 20 manata yüksəldi. Biz sponsorlar axtarıb tapırıq və onlar bizə kömək edirlər", - deyər Vera xanım bildiri.

Milli.Az

Almanlar Azərbaycanda

XIX əsrin əvvəllərində Avropada tüğyan edən müharibələr, siyasi çəkişmələr Avropa dövlətlərinin iqtisadiyyatına və kənd təsərrüfatına ciddi zərbə vurmuşdu. Avropa böhran şəraitində idi. Aclıq baş alıb gedirdi. Hər an kəndli çıxışları gözlənilirdi. Belə bir şəraitdə 1815-ci ilin sentyabrında çar I Alekandr, Avstriya imperatoru Frans və Prussiya kralı III Fridrix-Vilhelm arasında Müqəddəs İttifaqın başlanğıcını qoyan sənəd imzalandı. Sonralar bu ittifaqa Avropanın bir sıra monarxları da qoşulmuşdular.

Müqəddəs İttifaq Avropa monarxlarının milli-azadlıq hərəkatlarına qarşı yaradılmış birləşmiş ittifaq idi. Həmin ittifaqı erkən yaranmış beynəlxalq təşkilatlardan ən irticaçı hesab etmək olar. Onun yeganə məqsədi hər yerdə “ inqilabı qiyamı”n qarşısını almaq, onu dağıtmaq və məhv etməkdən ibarət olmuşdur.

Ayrı-ayrı knyazlıqlara və hersoqluqlara parçalanmış alman dövlətçiliyi feodal özbaşınalığı və istibadının ən qaba formalarından biri idi. XIX əsrin əvvəllərində Almanya üçün feodalizmin inkişafının böhranı xarakterik idi. Feodal rejiminə vurulan birinci zərbə 1801-1811-ci illərdə kəndlilərin torpaqsızlaşması prosesini dərinləşdirən bir –birinin ardınca qəbul edilmiş islahatlar oldu. 1816-cı ildə verilmiş islahata görə pay torpaqlarının irsi icarədarları istifadələrində olan torpaq sahəsinin 13 hissəsini, varislik hüququ olmayan icarədarların isə yarısını sahibkarlarına güzəştə getməsi müəyyənləşdirildi.

Torpaqsızlaşmadan əziyyət çəkən və XIX əsrin əvvəllərində bir –birinin ardınca baş verən qıtlıq, kəndliləri şəhərə qovurdu. Lakin zəif inkişaf etmiş sənayə sahələrinə onların ehtiyacı yox idi. Ölkədə sənaye istehsalı manufaktura müəssisələrinə və sənətkarlıq emalatxanalarına əsaslanırdı. Belə olan vəziyyətdə də kəndlilər mühacirət etməyə məcbur olurdular.

Onları mühacirətə vadar edən səbəblərdən biri də lüteranlarla katolik kilsəsi arasındakı qarşıdurma idi.

XIX əsrin əvvəllərində Almanyanı minlərlə alman tərk etmişdi. Onlar əsasən Amerikaya və Rusiyaya köçməyə üstünlük verirdilər.

Özünü alman xalqının dostu kimi qələmə verməyə çalışmış çar I Aleksandr I Pyotrun “ Avropa ölkəri arasında fitnə-fəsad törətmək, ziddiyət salmaq və bu işdə onların biri ilə əlbir olmaq lazımdır. Xüsusilə alman xalqı arasındakı ictimailəşmələrdə fəal mövqə tutmağa çalışmalı, çünki, onlar bizimlə həmsərhəd və bitişikdir “ vəsiyyətini müəyyən mənada yerinə yetirə bilmişdi. Digər tərəfdən vürtemberqlilər üçün Bibliya əfsanələrinə görə Qafqaz bəşəriyyətin yenidən doğulduğu, Allahın zübur etdiyi əhd yeri hesab edilirdi. Bu dövrdə Almaniyada Qafqazı İsa peyğəmbərin zübur yeri kimi təsvir edilən bir sıra fəlsəfi əsərlər meydana çıxmağa başlayırdı.

1818-ci ilin baharında 500 ailə Qafqaza doğru istiqamət götürmüşdü. Artıq 1818-ci ildə Cənubi Qafqazda 8 alman koloniyası yaradılmışdı.

Azərbaycanda alman koloniyalarının yaranması tarixi XIX əsrin əvvəllərindən başlayır. XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Rusiya imperiyası Qafqaz uğrunda açıq mübarizəyə başlayır və bölgədə dominantlığı ələ keçirmək məqsədi ilə, XIX əsrin birinci otuzilliyində Azərbaycan torpaqlarına təcavüz edir. İşğal prosesi boyu müsəlman ölkəsində özünün siyasi hakimiyyətinin dayaqlarını möhkəmlətmək və xristian elementini Azərbaycan əhalisinin etnokonfessional nomenklaturasına gətirmək məqsədini əsas götürən Rusiya imperiyası xristian etnosları ölkədə yerləşdirməyə başlayır. Birinci olaraq Azərbaycan torpaqlarına almanlar köçürülür. Məhs bu dövrdə almanların Cənubi Qafqaza, o cümlədən Azərbaycana köçürülməsi nəticəsində ilk alman koloniyalarının təməli qoyulur. Bu faktlar Arxivin müxtəlif fondlarında saxlanılan sənədlərdə öz əksini tapır.

XIX əsrin əvvəllərindən etibarən Azərbaycan torpaqlarının işğalına başlamış Rusiya imperiyası 1804-cü ilin əvvəllərində Gəncə xanlığını ləğv etmiş və yeni inzibati qurum - Yelizavetpol dairəsi yaratmışdı. 1819-cu ilin yazında Yelizavetpol dairəsində iki alman koloniyası yaradılmışdı: Yelenendorf və Annenfeld. Yelenendorfda 127 ailə sakin olmuşdur. Bu koloniya ilə eyni vaxtda ondan 40 verst aralıqda köçkünlər Yelizavetpol quberniyasında ikinci alman koloniyasının - Annenfeldin əsasını qoydular. Annenfelddə 67 ailə yaşayırdı. Borçalı distansiyasında isə Yekaterinfeld yaşayış məskəni salınmışdı ki, əhalisi 116 aildən ibarət idi. Arxivdə Gəncə dairəsində alman koloniyalarının yaradılması və inkişafı haqqında müxtəlif sənədlər saxlanılır.

XIX əsrin ortalarına qədər Şimali Qafqazda almanların məskunlaşmasının ləng getməsinin səbəblərinə, şübhəsiz, bu işdə dəqiq təşkilatçılığın olmaması, kolonistlərin yeni miqrasiyası ilə bağlı zəif maarifləndirilməsi, Şimali Qafqazın mülki və hərbi dövlət orqanlarının bu regiona almanların köçürülməsinə mənfi münasibəti və sair kimi amilləri aid etmək olar. Ancaq bütün busadaladıqlarımız ikinci dərəcəli məsələlər idi. Qeyd etdiyimiz kimi, Qafqaz müharibəsi dövründə çar hökuməti Şimali Qafqaza, əsasən slavyanların kütləvi şəkildə yerləşdirilməsi xəttini həyata keçirirdi. XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanda alman koloniyalarının inkişafının ikinci mərhələsi başlayır: iqtisadi inkişaf və çiçəklənmə. Artıq alman kolonistləri buraya uyğunlaşıb, yerli əhali ilə də qaynayıb qarışmışlar. Alman kolonistləri əsasən kənd təsərrüfatı ilə məşğul olub. Koloniyalarda gedən iqtisadi inkişaf kolonistlərin say dinamikasını yüksələn xəttə aparır və yeni koloniyalar meydana gəlir. Nəticədə XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda alman koloniyalarının artması müşahidə olunur və onların sayı səkkizə çatır. 1928-ci ilin 1 yanvar məlumatına görə, Yelenendorfda 2115 (520 ailə), Georgiyevskidə 903 (241 ailə), Annenfelddə 110 (20 ailə), Grinfilddə 400, Traubenfelddə 400, Alekseyevkada 380, Yelizavetində 156, Eygenfelddə 175 nəfər alman yaşayırdı .

Arxivdə alman koloniyalarını müxtəlif istiqamətlərdə inkişafı ilə yanaşı, kənd təsərrüfatı sahəsində inkişafı haqqında da bir çox sənədlər mövcuddur. Dövlət ekspedisiyası tərəfindən almanların Cənubi Qafqazda məskunlaşdırılmasına 697428 rubl xərclənmişdi. Bundan əlavə hər ailəyə 3000 rubl məbləğdə uzunmüddətli ssuda verilmişdi. Alman köçkünləri 1818-1819-cu illərdə Cənubi Qafqazda məskunlaşdırılarkən, onlara xeyli miqdarda torpaq payı verilmişdi. Hər köçkün ailəsinə təsərrüfat aparmaq üçün meşələrdən və otlaq yerlərindən təmännəsiz istifadə hüququ verilməklə 35 desyatin yararlı torpaq sahəsi ayrılmışdı. Bununla belə onlara bir sıra müxtəlif güzəştlər də verilmişdi.

Manifestlər, fərmanlar və danışıqlar əsasında verilmiş güzəştlər, mükəlləfiyyətlər və imtiyazlar 1842-ci ildən başlayaraq, nəşr edilmiş qanunlar külliyatında, koloniyalar haqqında xüsusi nizamnamədə göstərilir . Həmin nizamnaməyə görə bütün imperiya daxilində yaşayan kolonistlərə və onların nəsilərinə təkəcə koloniya daxilində deyil, həmçinin bütün imperiyanın istənilən yerində vətəndaşlıq hüququ verilirdi. Onlar habelə dövlət daxilində özlərinin şəxsi mülklərini dolandırmaq səlahiyyətlərindən tam müstəqil istifadə edə bilər, "istədikləri kimi" maneəsiz ticarət edə bilər, gildiyaya və sexlərə daxil ola bilər, kəndlərdə "şəxsi təşəbbüsü ilə" yarmarka və ticarət obyektleri açabilirlər.

Bütün bu güzəştlər sonralar Azərbaycanda imkanlı alman kapitalistlərin meydana çıxmasına əlverişli şərait yaratmışdı. Yeizavetpol quberniyasının təbii şəraiti üzümün yetişdirilməsi üçün daha əlverişli olduğundan üzümçülük ilk vaxtlardan Yelenendorf koloniyasının təsərrüfat həyatında mühüm rol oynamışdı. Kolonistlər Gəncə çayı boyu uzanan yaşıl dərənin döşündə və yaxınlığındakı yamaclarda yerli üzüm sortlarını becərməyə başlamışdılar.

Azərbaycanda üzümçülüyn və şərab sənayesinin inkişafında alman koloniyacılarının müstəsna xidmətləri olub. Üzümün şərabçılıq məqsədilə becərilməsində böyük işlər görən almanlar Yelenendorfda (indiki Göygöl şəhəri) 1828-ci ildən məşhurlaşmağa başlayıblar. O vaxta qədər yerli əhali tərəfindən üzümün bir neçə sortu əkilib becəriləsə də, ondan daha çox yemək üçün istifadə edilib. Demək olar ki, alman Xristofer Forer və Xristian Hummelin xidmətləri sayəsində Azərbaycan şərabları dünyada geniş şöhrət qazanıb, özünə layiqli yer tutub.

1856-cı ildə fransız ipəkçiləri Şəkiddən barama toxumu alıb qayıdarkən Gəncədə bir neçə günlük qonaq olurlar. Onlar Azərbaycan xörəklərindən yedikdən sonra şərab da dadmaq istəyirlər. Lakin müsəlman etiqadlı şəhər sakinlərindən şərab tapmaq mümkün olmadığından gəncəlilər fransızlara yaxınlıqda yerləşən Yelenendorfa getməyi məsləhət bilirlər. Fransızlar Forerin evinə gələrək şərabın dadına baxdıqdan sonra "sizin şərabınız

bizim Burqund şərabına bənzəyir” deyərək, özlərinə bütün yol boyu kifayət edəcək qədər şərab alırlar. Fransızların bu sözü Forerdə öz işinə inam yaradır, gələcək fəaliyyətini müəyyənləşdirməyə kömək edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Forerlər Azərbaycanda ilk dəfə pivə istehsalı ilə də məşğul olublar. Həmçinin XIX əsrin sonlarında Avropada çoxdan tanınan, Azərbaycanda isə məlum olmayan bir içkinin – konyakın istehsalı ilə məşğul olmağa başlayıblar. 1892-ci ildə “Forer qardaşları” Yelenendorfda Azərbaycanda ilk dəfə iki spirtçəkmə aparatı olan konyak zavodu tikiblər. Ağıllı, işgüzar və qənaətcil olan Forerlər daha sonra 1905-ci ildə Azərbaycanda ilk dəfə cecədən spirt çəkmək üçün rektifikasiya zavodu inşa ediblər. O vaxtdan 100 il keçməsinə baxmayaraq, həmin avadanlıqlar bu gün də işləyir.

Azərbaycanın qida sənayesi və kənd təsərrüfatı sahəsinə özlərinin ye-nilikləri ilə silinməz iz qoyan “Forer qardaşları”nın istehsal etdikləri şərablar və konyaklar fəaliyyətə başladıkları dövrdən 1914-cü ilədək dünyanın 81 ölkəsində keçirilən beynəlxalq sərgi və dequstasiyalarda 39 dəfə qızıl, gümüş medallara, diplom və fərmanlara layiq görülüb.

Tarixi qaynaqların da məlumat verdiyi kimi, almanların Azərbaycanın Qərb bölgələrinə gelişi ilə doğrudan da o yerlərin kənd həyatında böyük mədəni dəyişikliklər baş verdi. Onların məskunlaşmasından sonra qərb bölgəsində yaşayan yerli azərbaycanlı kəndlilər də almanlar kimi altı zirzəmili, üstü çardaqlı, damı kirəmitli evlər tikməyə başladılar. O dövredək həmin bölgələrdə zirzəmili və çardaqlı evlər olmayıb. Bəzi məlumatlara görə, kənd təsərrüfatında işlədilən dördçarxlı at arabalarının düzəldilməsi də almanların gelişindən sonraya təsadüf edir.

Cins inəkləri də ilk dəfə Azərbaycana almanlar gətiriblər. Sənaye üsulu ilə pendir və yağ istehsalı da məhz onlara məxsusdur. Azərbaycanda ilk yağ-pendir zavodu Ziqanter adlı alman tərəfindən Yelenendorfda tikilmişdir.

Almanlar kənd yerlərində elektrik enerjisindən istifadənin, elektrik dəmir yolunun, indiki Şəmkirin Dəllər qəsəbəsindən Gədəbəyədək uzanan neft kəmərinin ilk yaradıcıları olublar.

Gədəbəy misəritmə zavodlarının əsasını da Azərbaycanda yaşamış Simens qardaşları qoyub. Xanlar Şampan Şərabı Müəssisəsinin əsasını da onlar qoymuşlar. Sonralar Bakendorfun rəhbərlik etdiyi alman firmaları isə Bakıda - Balaxanıda, Suraxanıda, Ramanada, Sabunçuda sənaye üsulu ilə ilk neft çıxaran firmalardan olmuşdur.

Aytac Muradova AMEA Tarix İnstitutunun doktorantı.

2017-ci ildə alman icmasının Cənubi Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda məskunlaşmasının 200 ili tamam olur. Almaniya, Azərbaycan və Gürcüstanın təşəbbüsü ilə bu tarix UNESCO-nun 2017-ci il yubileylər proqramına salınmışdır. Prezident İlham Əliyev 30 avqust 2016-cı il tarixdə “Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərinin salınmasının 200 illiyi haqqında” sərəncam imzalayıb. Sərəncamda alman məskənlərinin 200 illiyinin Azərbaycanın çoxəsrlik ənənələrə malik tolerantlıq məkanı kimi təbliğində önəmi və bu yubileyin qeyd olunmasının əhəmiyyəti vurğulanır.

Azərbaycanda zaman-zaman müxtəlif xalqların nümayəndələri məskən salıb. XIX əsrin əvvəllərində Avropadan, Vürtemberg krallığından köç edərək Azərbaycanda məskunlaşan alman icması da tarixdə izlər qoyub. 1819-cu ildə Azərbaycanda ilk alman koloniyası - Helenendorf (indiki Göygöl şəhəri) salındı. Sonrakı dövrlərdə Şəmkir, Qazax, Tovuz, Ağstafa rayonları ərazisində Annenfeld, Qeorqsfeld, Qrünfeld, Eyqenfeld, Traubenfeld - ümumilikdə 8 alman koloniyası yaranmışdı. Sənayedə və təsərrüfatda yaxşı mütəxəssis olan almanlar bu münbit torpaqlarda yeni həyata başlayırlar. Onlar tərəfindən inşa edilən körpülər, müxtəlif tikililər, şərab zavodları indiyədək qalır. 1941-ci

ildə Almaniya ilə Sovet İttifaqı arasında müharibə başlayandan sonra Volqaboyu, Krım və Cənubi Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda yaşayan almanlar Qazaxıstan və Sibirə deportasiya olunublar. Ötən əsrin 50-80-ci illərində isə alman icmalarının çoxu sovetlər ölkəsini tərk edərək tarixi vətənlərinə qayıdıblar.

Azərbaycandakı alman icması mədəni həyatda da bir çox izlər qoyublar. Onlar yerli əhali ilə qaynayıb-qarışaraq, tolerant mühitdə yaşamaqla bərabər öz adət və ənənələrini də yaşadıblar. Alman kolonistlərinin vaxtilə yaşadığı Gəncə şəhərində, Şəmkir və Göygöl rayonlarında inşa etdirdiyi yaşayış evləri, kilisə (lüteran kirkası) və digər tikililər Azərbaycanda alman memarlığının nümunələridir. Göygöldə 1857-ci ildə tikilmiş alman kirkası bu gün də şəhərin rəmzidir. Şəmkirdə 1900-cü ildə tikilən kirkax da günümüzədək öz əzəmətini saxlayıb.

Azərbaycanda alman irsinin qorunması, təbliği üzrə müxtəlif tədbirlər təşkil olunur. 2017-ci ildə qeyd olunacaq yubiley tədbirləri çərçivəsində Gədəbəy rayonunda "Simens qardaşları" muzeyinin, Göygöldə qədim alman evləri üslubunda hotelin, Alman irsi muzeyinin (Göygöldə 2006-cı ildə vəfat etmiş sonuncu alman Viktor Klaynın ev-muzeyi əsasında), Şəmkirdə alman irsi mərkəzinin yaradılması planlaşdırılır.

Bununla yanaşı almaniyalı kinematoqrafçılar Cənubi Qafqazda alman tarixi mövzusunda sənədli film üzərində işləyirlər. Azərbaycanın Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi layihəyə dəstək verir, ötən müddətdə nazirlikdə bununla bağlı bir neçə dəfə görüşlər keçirilib. Layihə Azərbaycanın turizm sektorunun (alman irsinin mədəni turizm baxımından təqdimatı) təbliğinə də əlavə zəmin olacaqdır.

İki xalq arasında mədəni və tarixi dostluğu indiyədək lentə alınan sənədli və bədii filmlər də təsdiq edir. "Uzaq Qafqaz ümidi - Azərbaycanda alman izləri" sənədli filmində bunun şahidi oluruq. Film Azərbaycanın "Salnamə" studiyası və Almaniyanın "Züdəst" informasiya agentliyinin birgə istehsalıdır. Alman dilində hazırlanmış filmin rejissoru Mojkan Ehraridir. Alman-Azərbaycan Cəmiyyəti tərəfindən hazırlanmış "Azərbaycan-alman dostluq əlaqələri" sənədli filmində Drezdendə saxlanılan "Dədə Qorqud" eposunun əlyazması, Mirzə Şəfi Vazehin Fridrix Bodenştetdlə dostluğu, Leypsiç Kitabxanasında Azərbaycana dair kitablar, Berlin İncəsənət Muzeyində saxlanılan qədim musiqi alətləri və antik geyimlər lentə alınıb. Ekran əsərində almanların Azərbaycanda məskunlaşma tarixindən də bəhs edilir. Göstərilir ki, Azərbaycanda məskunlaşan alman icmalarına həmişə xüsusi qayğı göstərilmiş, onların mədəniyyətinə, dininə, adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşılmışdır.

Xalq artisti, kinorejissor Oqtay Mir Qasımın "Qisas almadan ölmə. Keçmişdən məktublar" bədii filmi də Azərbaycan ərazisində yaşayan almanlardan bəhs edir. Film "didərginlik faciəsini yaşamış bütün insanlara ithaf olunur" sözləri ilə başlayır. Ekran əsəri Azərbaycanda yaşamış almanların 1941-ci ildə Orta Asiyaya sürgün olunmasından bəhs edir.

Lalə Azəri

Mədəniyyət.-2017.-11yanvar.

Azərbaycan-Almaniya münasibətləri

İkitərəfli münasibətlərin yaradılması haqqında məlumat.

Almaniya Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkələrdən biridir (12 yanvar 1992-ci il). İki ölkə arasında diplomatik münasibətlər 1992-ci ilin 20 fevralında qurulmuşdur. 1992-ci ilin 2 sentyabrında Azərbaycanın Almaniya, 22 sentyabrda isə Almaniyanın Azərbaycanda səfirlikləri açılmışdır. Azərbaycanın Qərbi Avropada ilk səfirliyi məhz Almaniya, 22 sentyabrda açılmışdır. Hal-hazırda, Azərbaycan Respublikasının AFR-dəki səfiri Pərviz Şahbazovdur.

İkitərəfli münasibətlərin müqavilə-hüquq bazası

Azərbaycan Respublikası ilə Almaniya Federativ Respublikası arasında 73 sənəd imzalanıb, 11 sənəd baxılmaqdadır. İmzalanmış mühüm sənədlər aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti arasında maliyyə əməkdaşlığı haqqında Saziş (Layihə: qaçqınlara təcili yardım proqramı). Bakı, 11 aprel 1995.

Azərbaycan Respublikasının 131-IQ sayılı, 25 iyun 1996-cı il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir.

2. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti arasında hava daşımaları haqqında Saziş. Bakı, 27 iyul 1995

AR XİN-nin 5/11-441/03 sayılı, 11 mart 2003-cü il tarixli Notası təqdim edilmişdir.

Almaniya tərəfinin 293/2006 sayılı, 30 oktyabr 2006-cı il tarixli Notası göndərilmişdir.

11 aprel 2003-cü il tarixindən qüvvəyə minmişdir.

5 mart 2007-ci ildə BMT Katibliyində qeydə alınmışdır.

3. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti arasında mədəni əməkdaşlıq haqqında Saziş. Bakı, 22 dekabr 1995.

Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında Müqavilə. Bakı, 22 dekabr 1995.

Azərbaycan Respublikasının 130-IQ sayılı, 25 iyun 1996-cı il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir.

4. Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında münasibətlərin əsasları haqqında Birgə Bəyanat. Bakı, 22 dekabr 1995.

5. Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı ilə Almaniya Federativ Respublikası arasında bağlanmış Müqavilələrin qüvvədə qalması haqqında Protokol. (Müqavilələrin qüvvədə qalması haqqında Protokol). Bonn, 2 iyul 1996.

Azərbaycan Respublikasının 144-IQ sayılı, 16 iyul 1996-cı il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir.

6. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti arasında texniki əməkdaşlıq haqqında Saziş. 8 dekabr 1997. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 sayılı, 22 noyabr 1998-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

7. Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında gəlirlərə və əmlaka görə vergilərə münasibətdə ikiqat vergi-tutmanın aradan qaldırılması haqqında Saziş. Berlin, 25 avqust 2004.

Azərbaycan Respublikasının 836-IIQ sayılı, 1 mart 2005-ci il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir.

28 dekabr 2005-ci il tarixində Ratifikasiya Fərmanlarının mübadiləsi həyata keçirilmiş və 28 dekabr 2005-ci il tarixindən qüvvəyə minmişdir.

8. Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə Almaniya Maliyyə Əməkdaşlığı (KfW) təşkilatı arasında "Cənubi Qafqaz üçün Ekoregional Təbiəti Mühafizə Proqramı"nın hazırlanması üzrə Anlaşma Memorandumu. Bakı, 8 sentyabr 2004.

9. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi və Almaniya Federativ Respublikası Federal Müdafiə Nazirliyi arasında hərbi sahədə əməkdaşlıq haqqında Saziş. Bakı, 9 mart 2006.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1407 sayılı, 7 aprel 2006-cı il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. 18 aprel 2006-cı il tarixindən qüvvəyə minmişdir.

10. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Almaniya Federativ Respublikası Gömrük İdarəsinin Birgə Bəyanatı. Bakı, 27 avqust 2007.

11. Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və Almaniya Federativ Respublikasının Əmək və Sosial Məsələlər Federal Nazirliyi arasında əmək və sosial siyasət sahəsində əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu. Bakı, 28 aprel 2008.

12. Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi ilə Almaniya Federativ Respublikasının Federal Daxili İşlər Nazirliyi arasında əməkdaşlığa dair Birgə Niyət Bəyanatı. Berlin, 11 noyabr 2008.

13. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi ilə Almaniya Federativ Respublikasının Federal Ədliyyə Nazirliyi arasında hüquqi əməkdaşlığa dair Birgə Bəyanat. Berlin, 11 iyun 2009.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 10 fevral tarixli 726 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

14. Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi və Almaniya Federativ Respublikasının Federal Daxili İşlər Nazirliyi arasında ikitərəfli əməkdaşlığa və qarşılıqlı yardıma dair Birgə Niyət Bəyannaməsi. Berlin, 8 iyun 2009.

İmzalandığı gündən qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 449 sayılı 27 avqust 2009-cu il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

15. Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Almaniya Federativ Respublikasının Texniki Əməkdaşlıq Təşkilatı (GTZ) arasında təbii sərvətlərin davamlı idarə olunması sahəsində əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu. Bakı, 18 mart 2009.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 454 sayılı 27 avqust 2009-cu il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

16. Azərbaycan Respublikasında biznesin idarə olunması sahəsində kadrların ixtisasının artırılması üzrə Almaniya Federativ Respublikasının Federal İqtisadiyyat və

Texnologiyalar Nazirliyi ilə Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi arasında əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu. Bakı, 12 oktyabr 2009.

17. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi və Almaniya Federativ Respublikasının Federal Statistika İdarəsi arasında statistika sahəsində əməkdaşlıq haqqında Birgə Niyyət Bəyannaməsi. Bakı, 26 aprel 2010.

18. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Almaniya Federativ Respublikasının Federal İqtisadiyyat və Texnologiyalar Nazirliyi arasında ticarət və investisiyalar üzrə yüksək səviyyəli İşçi Qrupunun yaradılmasına dair Anlaşma Memorandumu. Berlin, 05 may 2011.

19. Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında Bakıda Alman – Azərbaycan Xarici Ticarət Palatasının təsis edilməsi haqqında razılaşma. Bakı, 14 mart 2012.

Əsas yüksək səviyyəli səfərlər və görüşlər

Almaniya Azərbaycanın Avropada ən vacib siyasi-iqtisadi tərəfdaşlarından biridir. Almaniya eyni zamanda Avropa İttifaqının Şərqi Avropa ölkələri ilə sıx əməkdaşlığını nəzərdə tutan Polşa və İsveç tərəfindən irəli sürülmüş “Şərqi Tərəfdaşlığı” təşəbbüsünün fəal müdafiəçisi və təşviqatçısıdır. İki ölkə arasında siyasi münasibətlərin yüksək səviyyəsi qarşılıqlı yüksək səviyyəli səfərlər və intensiv parlamentlərarası əməkdaşlıqda öz əksini tapmışdır. 1996-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev, 2004, 2006, 2007, 2009, 2010, 2012, 2015 və 2016-cı illərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Almaniya rəsmi və işgüzar səfərlər etmişdirlər.

AFR xarici işlər nazirlərindən 1995-ci ildə Klaus Kinkel, 2001 və 2004-cü illərdə Yozef Fişer, 2007, 2014 və 2016-cı illərdə Frank-Valter Ştaynmayer və 2012-ci ildə Quido Vestervelle Azərbaycan Respublikasına, Azərbaycan xarici işlər naziri Elmar Məmmədov 2006, 2008, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 və 2016-cı illərdə AFR-ə rəsmi və işgüzar səfərlər etmişdirlər.

AFR xarici işlər naziri Frank-Valter Ştaynmayer 2016-cı il 30 iyun tarixində AR-a səfər etmişdir. Prezident İlham Əliyev AFR Kansleri Anqela Merkelin dəvəti ilə 2016-cı ilin 6-7 iyun tarixlərində Berlində, 2016-cı ilin 12-14 fevral tarixlərində Münhen Təhlükəsizlik Konfransında iştirak etmək üçün Münhen şəhərində işgüzar səfərdə olmuşdur.

2006-cı ildən başlayaraq, iki ölkə arasında xarici işlər nazirinin müavini səviyyəsində siyasi məsləhətləşmələr həyata keçirilir. 2016-cı ilin 22-23 fevral tarixlərində Berlində keçirilmiş sonuncu siyasi məsləhətləşmələrdə AR xarici işlər nazirinin müavini Araz Əzimov AFR XİN, Kansler Administrasiyası və Bundestaqda görüşlər keçirmişdir.

İki dövlət arasında parlamentlərarası əməkdaşlığı Azərbaycan tərəfindən Azərbaycan-Almaniya parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupu (rəhbəri millət vəkili Rövşən Rzayevdir), Almaniya tərəfindən isə Almaniya-Cənubi Qafqaz parlament qrupu (rəhbəri Xristian-Demokratlar/Xristian-Sosialist İttifaqı fraksiyasının deputatı Karin Ştrentsdir) həyata keçirir. Hər iki tərəfdən deputatların qarşılıqlı olaraq çoxlu sayda səfərləri bu münasibətlərin təşviq olunmasına mühüm töhvə verir. Sonuncu səfər Almaniya-Cənubi Qafqaz parlament qrupunun sədri Karin Ştrentsin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətinin 2015-ci ilin 10-18 may tarixlərində Azərbaycana səfəri olmuşdur.

İqtisadi əməkdaşlıq

Azərbaycan-Almaniya iqtisadi münasibətləri iki ölkə arasında ən dinamik inkişaf edən əməkdaşlıq sahələrindən biridir.

2007-ci ildə AFR-in iqtisadiyyat naziri Mixael Qlosun Azərbaycana, 2011, 2012 və 2013-cü illərdə AR kənd təsərrüfatı naziri İsmət Abbasov, 2014-cü ildə AR kənd təsərrüfatı naziri Heydər Əsədov, 2013-cü ildə AR mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev, 2011 və 2013-cü illərdə AR iqtisadi inkişaf naziri Şahin Mustafayevin, 2014-cü ildə AR ekologiya və təbii sərvətlər naziri Hüseynqulu Bağırov, 2015 və 2016-cı ildə AR Energetika naziri Natiq Əliyevin Almaniyağa işgüzar səfərləri olmuşdur. Eyni zamanda müxtəlif vaxtlarda Almaniyanın Aşağı Saksoniya, Baden-Vürtemberg, Reynland-Pfalts, Bavariya, Şimali Reyn-Vestfaliya federal torpaqlarının siyasi rəhbərliyi altında iqtisadi nümayəndə heyətləri Azərbaycanda səfərdə olmuşlar. İki ölkə arasında iqtisadi mövzularda çoxsaylı tədbirlər və biznes forumları həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Almaniyağa 6-7 iyun 2016-cı il tarixli işgüzar səfəri çərçivəsində 7 iyun 2016-cı il tarixində AFR İqtisadiyyat və Enerji Nazirliyində Azərbaycan-Almaniya İqtisadi Forumu keçirilmişdir. Forumun açılışında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və AFR-in Vitse-Kansleri, iqtisadiyyat və enerji naziri Ziqmar Qabriel iştirak etmişlər.

Azərbaycan Almaniyanın Cənubi Qafqazda ən mühüm iqtisadi və ticarət tərəfdaşdır. Almaniya Federal İqtisadiyyat və Energetika Nazirliyinin məlumatına əsasən, 2015-ci ildə Almaniyanın Cənubi Qafqaz ölkələri ilə ticarət dövriyyəsində Azərbaycanın xüsusi çəkisi təxminən 80 faiz təşkil etmişdir.

AFR-in İqtisadiyyat və İxracın Nəzarəti Xidmətinin məlumatına istinadən, Azərbaycan AFR-i neftlə təmin edən ölkələr sırasında 6-cıdır. 2015-ci ildə Almaniyağa Azərbaycandan 5,3 milyon ton xam neft idxal olunmuşdur.

AR İqtisadiyyat Nazirliyinin məlumatına istinadən, 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Almaniya Federativ Respublikası ilə ticarət dövriyyəsinin həcmi 1.914,04 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 690,08 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 1.223,96 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 533,88 mln. ABŞ dolları olmuşdur. 2015-ci ildə Almaniya Federativ Respublikasının Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 9,27 faiz, o cümlədən idxalda 7,48 faiz, ixracda isə 10,71 faiz təşkil etmişdir.

İkitərəfli əməkdaşlığın digər sahələri

Mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığa dair. Azərbaycan və alman xalqları arasında əlaqələrin tarixiliyi və Azərbaycanda alman irsinin mövcud olması iki ölkə arasında humanitar sahədə münasibətlərin dinamik inkişafı üçün əlverişli zəmin yaradır. 2008-ci ildə Almaniyağa "Azərbaycan İli", 2009-cu ildə isə Azərbaycanda Almaniya mədəniyyət həftələri keçirilmişdir. Almaniyanın 12 şəhərində 100-dək müxtəlif məzmunlu tədbirlərin keçirildiyi "Azərbaycanın ili" ölkəmizin Avropada ilk və hələlik yeganə mədəniyyət ili olmuşdur.

2010-cu ildə Berlinin məşhur Humboldt Universitetində "Azərbaycan tarixi" kafedrası açılmışdır. Kafedranın açılışı ilə əlaqədar 2010-cu il 29 noyabr-2 dekabr tarixlərində keçirilmiş "Azərbaycan elm və mədəniyyət həftəsi" tədbirində AFR-in o zamankı Federal Təhsil Naziri Anetta Şavan iştirak etmişdir. Hazırda "Azərbaycan tarixi" kafedrasının müdiri professor Eva Maria Auxdur.

Azərbaycan “Azərbaycan gənclərinin xaricdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı”nın icrası istiqamətində Almaniyanın aparıcı ali təhsil ocaqları və Alman Akademik Mübadilə Xidməti (DAAD) ilə sıx əməkdaşlıq edir.

2011-ci il 29 sentyabrda AR-in Birinci Xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva və AFR-in Birinci Xanımı Bettina Vulfun iştirakı ilə Berlin Tarix Muzeyində Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin 20-ci ildönümü münasibətilə mədəniyyət axşamı keçirilmişdir.

Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı və Azərbaycan Respublikasının AFR-dəki Səfirliyinin dəstəyi ilə 2013-cü ildə Münhen, Ştutqart, Köln, Hamburq, 2014-cü ildə Hannover, Düsseldorf, Drezden, 2015-ci ildə Frankfurt am Mayn şəhərlərində Azərbaycan mədəniyyət axşamları keçirilmişdir. 2014-cü il 13 oktyabr tarixində Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı və Azərbaycan Respublikasının AFR-dəki Səfirliyinin dəstəyi ilə Berlin “Bode” Muzeyində ilk Avropa Oyunlarının təqdimatı keçirilmişdir. Tədbirdə AR Gənclər və İdman Naziri Azad Rəhimov iştirak etmişdir.

2007-ci ildən Berlində şəhərində Bakıda fəaliyyət göstərən “Qız Qalası” qalereyasının tərəfdaşı olan “Berlin-Bakı” qalereyası açılmışdır. Fəaliyyət göstərdiyi illər ərzində, mütəmadi olaraq, Azərbaycan, Almaniya və digər ölkələrin incəsənət xadimlərindən ibarət rəsm, foto və heykətlərəşliq sərgiləri keçirilmişdir.

Diaspora məsələlərinə dair. Hal-hazırda təxminən 8500 nəfər Azərbaycan Respublikası vətəndaşı Azərbaycan Respublikasının AFR-dəki Səfirliyində konsulluq qeydiyyatındadır. Amma Almaniya da yaşayan Azərbaycan vətəndaşlarının ümumi sayı təsdiqlənməmiş məlumatlara görə 15000 nəfər civarındadır.

Almaniya Azərbaycan diasporunun xüsusi fəal olduğu və yaxşı təşkilatlandığı ölkələrdəndir. Almaniya da yaşayan azərbaycanlıların və onların diaspor təşkilatlarını əlaqələndirmək, onları biri-birilərinin fəaliyyəti haqqında operativ məlumatlandırmaq və ümummilli məsələlərdə səfərbər etmək məqsədilə 2008-ci ildə “Almaniya da yaşayan azərbaycanlıların Koordinasiya Mərkəzi” (KAD) yaradılmışdır. Berlində yerləşən KAD yaydığı aylıq xəbər bülletenləri vasitəsilə Almaniya da diasporu öz fəaliyyəti və digər diaspor təşkilatlarının fəaliyyəti haqda məlumatlandırır, milli bayram və matəm günlərində anım mərasimləri keçirir, diaspor təşkilatlarına informasiya və təşkilatı dəstək göstərir, Azərbaycan barədə mühazirə axşamları təşkil edir.

Almaniya da Azərbaycanı müxtəlif sahələrdə uğurla təmsil edən digər qurumlara Azərbaycan Respublikasının AFR-dəki Fəxri Konsulluğunu, Avropa Azərbaycan Cəmiyyətinin (TEAS) Almaniya nümayəndəliyi, Azərbaycan Tələbə Şəbəkəsi (ASN), Bakı-Berlin Qalereyası qeyri-hökumət təşkilatlarını, eləcə də Almaniya da Azərbaycan Evi, Azərbaycan-Alman Həmrəylik Cəmiyyəti, Alman-Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyəti və digər fəal diaspor təşkilatlarını misal göstərmək olar.

Azərbaycan-Almaniya münasibətlərini təşviq edən mühüm qurumlardan biri tərkibinə Almaniyanın ictimai, siyasi, iqtisadi, mətbuat, mədəni və elmi həyatında tanınmış şəxslərin daxil olduğu Alman-Azərbaycan Forumudur (DAF). 2006-cı ildə Berlində yenidən təsis edilmiş DAF iki ölkə arasında ikitərəfli münasibətlərin təşviq edilməsi, siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələrin intensivləşməsi və elmi mübadilənin inkişaf etdirilməsi məqsədini daşıyır. DAF-ın idarə heyətinin sədri Alman Mərkəzi Sənətkarlar Birliyinin keçmiş baş katibi, tanınmış ictimai və iqtisadi xadim Hans-Eberhard Şlayerdir.

(Sənədlər Azərbaycan Respublikasının Almaniyadakı səfirliyinin saytıdan götürülmüşdür)

Drezdendə "Azərbaycanda dinlərarası harmoniya: İslam və lüteranlıq" mövzusunda tədbir keçirilmişdir.

Bakı. 27 fevral. REPORT.AZ/ Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin (BBMM) Drezden filialının təşkilatçılığı ilə Almaniyanın Drezden şəhərində "Azərbaycanda dinlərarası harmoniya: İslam və lüteranlıq" mövzusunda "dəyirmi masa" keçirilmişdir.

Mərkəzdən "Report"a verilən məlumata görə, tədbirdə Saksoniyanın deputatları və konfessiya rəhbərləri, Drezden universitetinin professor və müəllim heyəti, Drezden kitabxanasının rəhbərliyi və ictimaiyyət nümayəndələri, həmçinin Azərbaycanın Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin (DQİDK) şöbə müdiri Nicat Məmmədli və Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Bakı lüteranların dini icmasının rəhbəri Vera Nesterova iştirak edib. Əvvəlcə Xocalı qətlində şəhid olan insanların xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib.

BBMM-in Drezden filialının rəhbəri Dr. Birgit Vaysgerber 25 beş il bundan əvvəl ermənilərin Xocalıda törətdikləri soyqırımı aktını bütün insanlığa və bəşəriyyətə qarşı yönəlmiş ən ağır cinayətlərdən biri kimi səciyyələndirib. B.Vaysgerber Xocalı faciəsinin dəhşətləri haqqında "dəyirmi masa" iştirakçılarına məlumat verərək, terror daima tolerantlığa və multikulturalizmə böyük zərbə vurduğunu və beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini bu qətləmə yönəltməyin vacibliyini vurğulayıb.

DQİDK-in şöbə müdiri Nicat Məmmədli Azərbaycanda mövcud olan konfessiyalararası harmoniyadan, multikulturalizmin Azərbaycan modelindən və bunun dövlət siyasətində prioritet elan olunmasından söz açmışdır.

Vera Nesterova Azərbaycanda bütün dinlərə eyni ehtiramın göstərildiyini, bütün konfessiyaların nümayəndələrinin ölkə Prezidenti İlham Əliyevin daimi diqqət və qayğısı ilə əhatə olunduğunu qeyd edib: "Azərbaycanda hazırda Bakı, Göygöl və Şəmkir şəhərlərində lüteran kilsələri saxlanılır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 30 avqust 2016-cı il tarixli "Cənubi Qafqaz regionunda alman məskənlərinin salınmasının 200 illiyi haqqında" sərəncam imzalayıb. Bu sərəncam Azərbaycanda tarixi irsə diqqət və qayğının, ümumiyyətlə, ölkəmizdə tolerantlıq və multikulturalizm siyasətinin bariz təzahürüdür".

Azərbaycanın Bakı, Göygöl və Şəmkir şəhərlərində olan lüteran kilsələri haqqında

Xilaskar kilsəsi (alm. Erlöserkirche) 1896-cı ilin martında Bakıda protestant-lüteran kilsəsinin təməli qoyulmuş və 1899-cu ildə istifadəyə verilmişdir. 24 yaşlı alman Adolf Eyxlerin memarı olduğu bina o dövrdə Bakının ən nadir arxitektura inciləri sırasına daxil olur.

Ünvan:

Bakı, Nəsimi rayonu, 28 may küçəsi, 17.

Göygöldə diqqət çəkən tikililərdən biri alman Lüteran kilsəsidir. Onun tikintisində hər bir alman ailəsi iştirak etmişdir. Fikrət İsmayılov bildirdi ki, kilsənin inşasına 1854-cü ildə başlanılıb və tikinti işləri 1857-də başa çatıb. Sonralar kilsənin qarşısında böyük bağ da salınıb. Kilsənin üstündə almanlardan qalma 3 böyük saat 2009-cu ildə Almaniya-dan dəvət edilmiş usta tərəfindən bərpa edilib. Kilsə 2008-ci ildə Almaniya Texniki Əməkdaşlıq Cəmiyyəti tərəfindən əsaslı şəkildə təmir edilən kilsənin təmiri üçün 250 min avro xərclənib. Göygöl rayonunda almanların dini mərkəzləri olmuş, hazırda Tarix Diyarşünaslıq muzeyi kimi fəaliyyət göstərən Müqəddəs Yelena kilsəsi

Göygölün tarixi rəmzinə çevrilmişdir.

Ünvan:

Göygöl, S. Hacıyev, 37

Alman lüteran kilsəsinin bu qədim nümunəsi Şəmkirdə demək olar ki, əvvəlki görkəmini qoruyub saxlayıb. Kilsə 1909-cu ildə burada məskunlaşmış almanlar tərəfindən tikilib. Bina neoqotik üslubda inşa olunub. Kilsə 1941-ci ilədək təyinatı üzrə fəaliyyət göstərmişdir. 2012-13-cü illərdə Azərbaycanın Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşəbbüsü ilə kilsədə bərpa işləri aparılıb.

İş rejimi: bazar ertəsi-şənbə, saat 9:00-dan 18:00-dək.

Ünvan:

Şəmkir şəhəri, Həzi Aslanov küçəsi, 52.

Berлиндə Azərbaycanda alman məskənlərinin 200 illik yubileyi qeyd olunmuşdur

Bakı. 9 mart. REPORT.AZ/ Mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev və səfir Ramin Həsənovun adından Almaniya Xarici İşlər Nazirliyinin beynəlxalq klubunda Azərbaycanda alman məskənlərinin 200 illik yubileyi münasibətilə ziyafət verilmişdir.

Azərbaycanın Almaniyaadakı səfirliyindən "Report"a verilən məlumata görə, tədbirdə Almaniya Bundestaqının deputatları, Alman-Azərbaycan Forumunun idarə heyətinin üzvləri, Almaniya XİN-in əməkdaşları, Almaniya akkredite olunmuş diplomatik korpusun nümayəndələri, bu ölkənin elmi-mədəni, ictimai-siyasi, iqtisadi dairələrinin və digərləri iştirak etmişlər.

Səfir Ramin Həsənov 2017-ci ilin iki dövlət arasında diplomatik münasibətlərin 25 illiyi və Azərbaycanda alman məskənlərinin 200 illiyi ilə yadda qalacağını vurğulayıb.

Azərbaycan-Almaniya münasibətlərinə toxunan səfir iki ölkə arasındakı əməkdaşlığın bütün sahələrdə, o cümlədən mədəniyyət, turizm və humanitar sahələrdə dinamik şəkildə inkişaf etdiyini qeyd etmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Almaniya səfərlərinin ikitərəfli münasibətlərə verdiyi töhfəni vurğulamışdır. Ramin Həsənov həmçinin Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarının azad olunmasını ölkəmizin və regionun turizm potensialından daha yaxşı istifadə olunması üçün yeni imkanlar açma bələcəyini qeyd etmişdir.

Əbülfəs Qarayev tarixən Azərbaycanda məskunlaşmış 500 alman ailəsinin ölkədə hökm sürən multikulturalıq və dini tolerantlığın bir nümunəsi olmaqla bərabər, iki dövlət arasında mövcud olan hazırkı münasibətlər üçün də möhkəm bünövrə təşkil etdiyini bildirib.

Nazir Azərbaycanda mövcud olmuş tarixi alman məskənləri, onların qorunub saxlanması üçün görülən işlər, həmin ərazilərdə mövcud olan abidələrin ölkəmizin turizm imkanlarına töhfəsi barədə məlumat vermişdir.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə toxunan nazir Ermənistanın təcavüzü nəticəsində

Azərbaycan torpaqlarının işğalı və bir milyondan çox azərbaycanlının öz evindən didərgin düşməsi barədə məlumat verib və ölkəmizin bu münaqişəni sülh yolu ilə həll etməyə çalışdığını diqqətə çatdırmışdır.

Almaniya XİN-in xarici elm, təhsil, tədqiqat və mədəniyyət siyasəti üzrə xüsusi nümayəndəsi, Almaniyanın Azərbaycandakı keçmiş səfiri Haydrun Tempel iki ölkə arasında diplomatik münasibətlərin 25 illiyi və Azərbaycanda alman məskənlərinin 200 illik yubileyinin Azərbaycan-Almaniya münasibətlərinin daha da inkişaf etməsi üçün stil olduğunu bildirmişdir.

Azərbaycan diasporunun məskunlaşma coğrafiyası

Almaniya

İqtisadi potensialına, zəngin mədəniyyətinə, yüksək həyat tərzinə və digər xüsusiyyətlərinə görə Avropanın mərkəzi hesab olunan Almaniya ilə Azərbaycanın mədəni-iqtisadi ticari əlaqələrinin tarixi çox qədimdir.

Hələ 1473-cü ildə Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin alman imperatoru Fridrix Habsburqa göndərdiyi məktub iki dövlət arasında münasibətlərin qədimliyinin bariz nümunəsidir.

Almaniyanın Azərbaycana marağı artdıqca, almanların Bakı və digər rayonlara mühacirəti başlamışdır. Almaniyadan Azərbaycana köçənlərdən Yun-Ştillingin banisi olduğu "İsanın Qafqazda zühur etməsi" dini təriqətinin ardıcılıarı çoxluq təşkil edirdi. Artıq 1815-ci ildən başlayaraq, Azərbaycanda Ellendorf və Dineşfeld koloniyalarında almanlar məskunlaşmağa başlamışlar. Forer qardaşlarına məxsus şirkət şərab istehsalına, Siemens qardaşlarına məxsus şirkət isə mis və qiymətli filizlər axtarışına kapital qoyurdular.

Almanların Azərbaycan iqtisadiyyatı ilə yanaşı, ədəbiyyatı, mədəniyyəti, incəsənətinə marağı olduqca böyük idi. Bunun nəticəsində Azərbaycana məxsus qədim əlyazmalar, sənət əsərləri, zərgərlik məmulatları, xalçalar, saxsı və mis qab-qacaq, qədim məişət və ov alətləri Almaniya aparılmış və bu günə qədər də geri qaytarılmamışdır.

1844-cü ildə Mirzə Şəfi Vazehin əsərlərinin Almaniya böyük maraqla qarşılanmasında Fridrix Bodenştedtin xidmətləri böyükdür. Azərbaycana səfər edən Bodenştedt 1851-ci ildə "Mirzə Şəfinin nəğmələri" adlanan kitabı nəşr etdirmişdir.

1881-ci il noyabrın 5-də isə Almaniya Fridrix Vilhelm teatrında "Mirzə Şəfinin nəğmələri" adlanan operetta səhnəyə qoyulur. Emil Pol Korx və Luiz Rotun birgə işi olan operetta burada böyük maraqla doğurmuşdur.

Mirzə Şəfi poeziyası ilə paralel olaraq, Azərbaycan şifahi və yazılı ədəbiyyatı da Almaniya təbliğ olunurdu. 1813-cü ildə Hote 12 fəsildən ibarət "Qərb-Şərq" divanında dahi şairimiz Nizami Gəncəviyə "Oxu kitab" adlanan şeir həsr etmişdir. Bundan əlavə, Reman Dits 1813-cü ildə "Kitabi-Dədə Qorqud" da atalar sözləri və məsəllər mövzusunda kitab çap etmişdir. 1815-ci ildə isə "Basatın Təpəgözü öldürməsi boyu" alman dilində oxuculara təqdim olunmuşdur.

Bu əlaqələr XX əsrin əvvəllərində də intensiv şəkildə davam etmişdir. Almaniyanın Avropada qüdrətli dövlət olması azərbaycanlıların bu ölkəyə mühacirətinə əsas yaradırdı. 1913-cü il dən etibarən alman kitabxanalarında Azərbaycandan bəhs edən muxtəlif səpkili kitablar mövcud idi ki, onların bəzilərini bura köçən ziyalı azərbaycanlılar aparmışdı.

Demokratik Respublika qurulandan sonra Azərbaycandan Almaniya Frayberq, Dağ-Mədən Akademiyası, Münhen, Dertştad, Leypsiq, Rena, Hamburq universitetlərində təhsil almağa 50 nəfər tələbə göndərilmiş və onların çox hissəsi burada daimi qalaraq geri dönməmişlər.

ADR-in süqutundan sonra azərbaycanlıların çoxsaylı köçdükləri ölkələr içərisində Almaniya üstünlük təşkil edirdi. Burada məskunlaşan soydaşlarımız Azərbaycan istiqlalının bərpa olunması istiqamətində fəal iş apırırdılar.

Almaniyada Azərbaycan diasporunun formalaşması və burada yaşayan azərbaycanlıların fəaliyyəti II dünya müharibəsi illərində də davam etmişdir. Azərbaycan legionerlərinin müəyyən hissəsini artıq Almaniyada çoxdan məskunlaşan soydaşlarımız təşkil edirdi.

Müharibədən sonra Almaniyada iqtisadi islahatların aparılması, ölkənin dirçəlməsi yolunda görülən işlər diasporların siyasi fəaliyyətini bir qədər passivləşdirdi. 1980-ci illərin əvvəllərindən yenidən Azərbaycan diasporu burada öz fəaliyyətini genişləndirməyə başladı. Almaniyanın müxtəlif şəhərlərində Azərbaycan mədəni təşkilatları təsis olundu.

1989-cu ildə Almaniyanın birləşməsi, Sovetlər Birliyinin çökməsi və Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi Almaniya-Azərbaycan münasibətlərində yeni mərhələnin başlaması ilə nəticələndi. Buradakı azərbaycanlıların fəaliyyətinə təsirini göstərdi. Təhsil proqramı əsasında azərbaycanlı tələbələrin Almaniya oxumağa göndərilməsi, azərbaycanlı həkim, mühəndis, inşaatçı, texnoloqlar və digər peşə sahiblərinin bu ölkəyə miqrasiyası müstəqillik illərinin əsas hadisələrindən idi. Azərbaycanlıların hazırda da kütləvi köçdükləri ölkələr içərisində Almaniya üstünlük təşkil edir.

Almaniya diasporumuzun Şimal, Cənub və Türkiyə qanadları arasında ümumi fikir ayrılığına baxmayaraq, bu üç qanad arasında birləşməyə doğru addım müstəqillik illərindən sonra daha da canlandı. Ermənistan tərəfindən müharibəyə sövq edilən Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin işğalı, 20 Yanvar və Xocalı soyqırımları və xalqımızın başına gətirilən digər faciələr Almaniya azərbaycanlıları tərəfindən biganə qarşılanmırdı. Onlar Vətənə, qaçqınlara yardım məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirir.

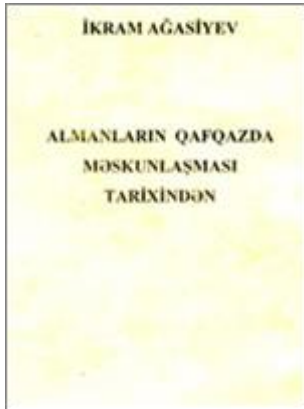
Azərbaycan mədəniyyətinin Almaniya azərbaycan diasporu tərəfindən təbliğ olunması işi də sürətləndi. Türk, ərəb, latın və kiril əlifbaları ilə Azərbaycanın tarixi ədəbiyyatına, folkloruna, mədəniyyətinə aid kitabın çapı daha da artmaqla, qəzet və jurnalların sayı nəzərə çarpacaq dərəcədə çoxaldı. Almaniyada soydaşlarımız Azərbaycanla bağlı çoxsaylı kitablar nəşr edirlər.

Azərbaycan Respublikasının Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi

info@diaspora.gov.az

Mövzuya aid ədəbiyyat

1. Ağasiyev, İkrəm Kərim oğlu. XVIII əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində almanların Qafqazda məskunlaşması: monoqrafiya / İ.K. Ağasiyev ; elmi red. İ. S. Bağirova ; AMEA A..A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu.- Bakı : Təhsil, 2009. - 304 s.

Monoqrafiyada XVIII əsrin sonlarından Qafqazda məskunlaşmağa başlamış alman əhalisinin sosial-iqtisadi, siyasi, mədəni və dini həyatının aktual məsələləri işıqlandırılır.

Müəllif geniş arxiv materialları və sair yazılı mənbələr əsasında XVIII əsrin sonundan XX əsrin əvvəllərinə qədərki dövrdə Şimali və Cənubi Qafqazda mövcud olmuş 250-yə yaxın alman koloniyasının fəaliyyət xüsusiyyətlərini göstərmiş, regionun inkişafında onların roluna obyektiv qiymət vermişdir.

Üç fəsildən ibarət olan tədqiqat işi mütəxəssislər, aspirantlar, magistrilər, tələbələr və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Qasımov, Cəlaləddin Qəzənfər oğlu. Tariximizin açılmamış sirləri / C. Q. Qasımov ; red. E. Tovuz. - Bakı : Nurlar NPM, 2015. - 248 s.

Kitab tarixin daşlaşmış yaddaşının bir çox sirləri, ölkəmizin terrora məruz qalmış faktları, insan-təbiət münasibətləri, eləcə də bu və digər yazıların maraq doğurma səbəbləriylə bağlı bilgilərə sahib olmaq şansıdır. (Azərbaycan almanları)

Azərbaycan - Almaniya:(Təvsiyə ədəbiyyat göstəricisi) Tərt.ed. Bəşirova H.; Red.; M.Vəliyeva; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası .- Bakı, 2008.- 21 s.

Зейналова, Судаба Мехти кызы. Немцы на Кавказе / С. М. Зейналова.- Баку: Мутарджим, 2008.- 424 с.

Данная книга посвящена истории немецкого населения Кавказа. В монографии рассмотрены вопросы переселения, жизнедеятельности, социально-экономического положения, общественной и культурной жизни немецкого населения Кавказа. Книга рассчитана на широкий круг читателей.

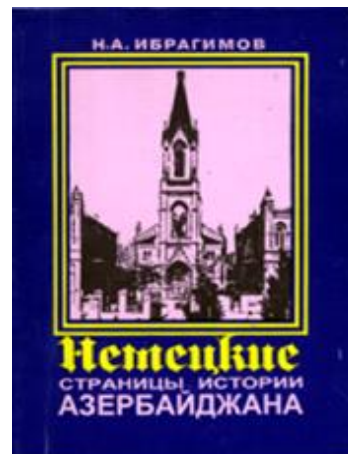

Зейналова, Судабэ Мехти гызы. Немецкие колонии в Азербайджане : 1819-1941 гг. / С. М. Зейналова ; науч. ред. Г. М. Байрамов. - Баку : Араз, 2002.- 222с.

Данная книга посвящена истории немецких колоний, существовавших в Азербайджане в 1819-1941 гг. В работе исследованы различные направления деятельности немецких колонистов в Азербайджане.

Ибрагимов, Н. А. Немецкие страницы истории Азербайджана / Н. А. Ибрагимов.- Баку, 1995.- 200 с.

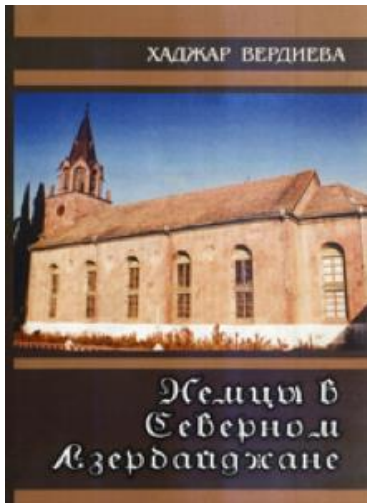
Ибрагимов Назим: «Более столетия прожив в добрососедстве, азербайджанцы не посягали на самобытность немецких колонистов, никогда не проявляли шовинистических или ассимиляторских поползновений. Исключением была единственно приемлемая форма ассимиляции-любовь, породившая азербайджано-немецкие брачные союзы».

Полонский, Л. «Сименс» на Кавказе: документальное повествование /Л. Полонский.- Баку, 1995.-117с.

Ibragimov, N. A. Heimat in der Fremde. Der Deutsche Einfluß auf die Entwicklung Aserbaidschans / N.A . Ibragimov.- Mainz, 1997. -203s.

Вердиева, Хаджар. Немцы в Северном Азербайджане / Хаджар Вердиева.- Баку: Элм, 2009.- 208с.

Данная научно-исследовательская работа показывает предисторию и ход переселений немцев на Кавказ, и в частности в Северный Азербайджан. Освещает роль и место немцев в колониальной политике Российской империи в исследуемый период. На основе выявленных новых исторических документов и фактических материалов, а также ссылаясь на степень изученности проблемы, автор исследует неизученные вопросы немецких страниц истории Азербайджана, при этом придерживаясь требований постсоветской концепции отечественной историографии.

Джафаров, Мамед. Немцы в Азербайджане / Мамед Джафаров.- Баку, 1997.- 72с.

Автор, на основе малоизвестных, а то и впервые публикуемых фактов и документов рассказывает о жизни немцев, переселенных 180 лет назад из Германии в Азербайджан. Впервые на основе конкретно-исторических материалов, обнародуются имена, фотографии граждан Немецкой национальности, подвергнутых репрессиям в сталинские годы.

Книга рассчитана для историков, а также широкий круг читателей.

Джафарли, Мамед. Политический террор и судьбы азербайджанских немцев (Второе издание)

/ М. Джафарли. - Баку, 2003.-129с.

Автор на основе малоизвестных и впервые публикуемых фактов и документов рассказывает о жизни немцев, переселившихся в начале XIX века из Германии в Азербайджан. Впервые, на основе конкретно исторических материалов, извлеченных из рассекреченных фондов государственных и ведомственных архивов, рассматривается механизм политического террора в отношении азербайджанских немцев, обнародуются имена, фотографии граждан немецкой национальности, подвергнутых репрессиям в сталинские годы.

Elektron resurslar

<http://www.president.az/>

[https://ru.wikipedia.org/wiki/Анненфельд_\(Азербайджан\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Анненфельд_(Азербайджан))

https://az.wikipedia.org/wiki/Qafqaz_almanları

www.mct.gov.az/news-details?id=2890

mct.gov.az/religion

gomap.az/Info/Description.aspx?idlo=35&lvo=4&pID...

[euroclio.eu/wp-content/uploads/.../AZ_Students+to%20web_%20\(reduced\).pdf](http://euroclio.eu/wp-content/uploads/.../AZ_Students+to%20web_%20(reduced).pdf)

az.trend.az

news.milli.az/culture/383465.html

www.azembassy.de

https://az.wikipedia.org/wiki/Qafqaz_almanlarıAAAs

ethnoglobus.az/.../821-almanların-azərbaycanda-məskunlaş...

iss.ndl.go.jp/books/R100000002-I000011160400-00

diaspora.gov.az/index.php?options=content&id=86

<https://www.turkishnews.com/ru/content/2016/04/page/2>

www.history.az/pdf.php?item_id=20101210031814977&ext=pdf

elibrary.bsu.az/books_460/N_403.pdf

<https://ivanovka.net/?tag=немецкие-колонии-в-азербайджане>

jurnal.org/articles/2010/hist5.html

<https://rizvanmammadov.wordpress.com/2016/12/27/2610/>

<https://m.haqqin.az/news/33846>

www.baku.diplo.de/contentblob/.../Wirtschaft_pdf.pdf

<http://berlin.mfa.gov.az/content/6>

ryl.az@mail.ru info@ryl.az